

Յ Ո Յ Ս

Օ Ր Ա Գ Ի Ր

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԹԻԻ 36

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՕԳՈՍՏՈՍ 40

Յ Ա Ր Մ Ա Շ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՉԱՐԻԱԿԱՆ Ս. ԱՍՏՈՒՄԾԱԾՆԻ ՎԱՆԱՅ

—X 1869 — ՌՅԺԸ X—

1888

1888

1888

1888

1888

1888

Օ Ր Ա Գ Ի Ր

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԹԻԻ 36

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՕԳՈՍՏՈՍ 40

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ ԳԼՈՒԽՆ Ո՞Վ Ի

Այս հարցումը՝ Հռովմայ եկեղեցւոյն համար եղած ատեն՝ դռհացուցիչ պատասխան մը կընդունի . որովհետեւ ամեն ազգէ հռովմէականք Ս. Պապին իբրեւ գլխոյ յետ գլխոյն Քրիստոսի պարտուպանչած հպատակութիւնըն ունենալով՝ կանոնաւոր վարչութեան մը օրինաւոր կարգը եւ մարմնոյ մը կազմութեան բարեձեւութիւնը պահած են . Հայկական եկեղեցւոյն նըկատմամբ այս հարցումը պատասխան մը չկրնար ընդունիլ , ըստ սրում ազգովին ճանչցած չեմք տակաւին այնպիսի ընդհանրական գլուխ մը՝ որուն իւրաքանչիւր անդամները պատշաճին , եւ արտաքոյ կարելիութեան մէկ մարմնոյ մը մէկէն աւելի անկախ գլուխներ կտեսնուին :

Մեր եկեղեցւոյ սուրբ Հարք* ընդունած ու ճանչցած են այդ միակ եւ ընդհանուր գլուխը այնչափ բացարձակ կերպով՝ որ Հայաստանեայց նկատմամբ « տիեզերական » տիտղոս անդամ տուած են անոր , իբրեւ յաջորդ առաքելական գահուն Ս. Հօրն մերոյ Գրիգորի լուսաւորչին եւ ընդհանուր հրամանահան համօրէն եկեղեցւոյ Հայաստանեայց . Ուրեմն մենք ալ՝ որ անոնցմով աւետարանի աշակերտեալ հայկական եկեղեցւոյ հարազատներ եմք , կողարտաւորիմք այնպիսի ընդհանրական գլուխ մը ճանչնալ՝ ինչպէս նոքա , որ առա-

* Շնորհ . յատեն : Ստեփ . օրբէլ . 'ի թղթատու կաթ . Տէր Գրի :

քելական իշխանութեամբ կարող ըլլայ զմեզ անդամներս կառավարել եւ գըլխոյ մը անդամնոց վրայ հարկաւոր եղած ազդեցութիւնը ներգործել : Եկեղեցի մը իրեն գլուխ մը ունենալը վայրապար սահմանադրութիւն մը չէ , եւ առանց անոր՝ կառավարութիւնն ինչ վիճակի հասնիլը փորձով իմանալու համար՝ մեր եկեղեցւոյ ներկայ վիճակը մերձաւոր օրինակ մի է :

Մենք թէպէտ Ս. Հայրապետին կաթողիկոս անուն մը կուտամք , եւ տեսականապէս ընդհանրականութիւն մը կընծայեմք **Ա**նոր , սակայն գործնական կերպով գրեթէ ընդունած չեմք : Ընդունած չեմք , որովհետեւ այն գըլխոյն պատշաճեալ անդամներս չունիմք նոյն կախումն ու հպատակութիւնը՝ որ ընականաբար գլխոյն եւ անդամնոց մէջ կմտածուի : **Ս. Էջմիածնայ Գահը**՝ որ ազգին խիստ մեծազոյն մասէն **Ս. Լ**ուսաւորչի առաքելական Գահուն օրինաւոր յաջորդութիւնն ընդունուած է , հաղիւ թէ իւր ազդեցութիւնը մինչեւ Խոսրեան Խոնքը կրնայ տարածել , եւ Տաճկաստան մտնելու համար կարծես թէ դետոյն ալեաց թափը մուտքը կխափանէ : **Վերջապէս Ս. Էջմիածնայ Կաթողիկոսը** սոսկ անուանական կերպով՝ ու չէ թէ իր սեփական իշխանութեամբն ու ընդհանրականութեամբը կճանչնամք : **Հ**ռովմայ **Հայրապետը** կոնդակ մը կհրապարակէ եւ յարեւմտից սկսեալ մինչեւ **Չինաց խորերը** առհասարակ ազդեցութիւն կը գտնէ , **Հայոց Հայրապետին** առաքելական բարձր իշխանութեամբ տուած կոնդակները **Ռուսաստանի** սահմաններէն դուրս պէտք եղած կերպով չեն ներգործեր , չեն յարգուիր , ու անգործադրելի կմնան :

Ամեն կրօնասէր եւ եկեղեցւոյ փա

ռաց ջերմեռանդ ու նախանձախնդիր սրտեր այս ցաւալի անտեղութեան վըրայ մորմաքելով՝ ստոյգ է թէ առհասարակ անոր բարձման ցանկացող են : Բայց այսպիսի բազմաժամանակեայ ու արմատացեալ անտեղութիւն մը վերջը ներու կարելի դարմանն ի՞նչ կրնայ ըլլալ : **Դարման կուղեմք** , անտեղութեան պատճառներն իմանամք :

— **Ի՞նչ են այդ պատճառները** .

— **Ա. Մէկէն աւելի կաթողիկոս ըլլալը** : **Բ. Է. Պօլսոյ Կրօնական Ժողովոյն** կազմութիւնն ու դիրքը :

Մեր ազգին մէջ մէկէն աւելի կաթողիկոս ըլլալու զեղծումը արդիւնք է այն խառնաշփոթ ժամանակի , յորում ազգին թէ՛ հոգեւոր և թէ՛ մարմնաւոր կառավարութեանց ոյժն ու ազդեցութիւնը տկարացած ըլլալով , մասնաւորներ իրենց կրից և մտահաճութեանց հետեւելու , օրինաւորութիւնն արհամար հելու գիւրութիւն ունեցեր են , ու **Ս. Լուսաւորչի** աթոռոյն հակառակ աթոռ դնելով եկեղեցւոյ օրինաւոր գըլխէն փտարանջեր են : **Այս կարգի** ապստամբ աթոռներն հիմայ **Ազգին մէջ** երկու են , մէկն **ՍԱղթամար** , միւսն ալ՝ **Սիս** :

Եկեղեցւոյ տարեգրութիւնները՝ որ այս երկու գլխաւոր ապստամբութիւններն ցաւալի կերպով նշանակած են , ցոյց կուտան թէ՛ **Աղթամարայ Դաւիթ** եպիսկոպոսն ի՞նչպէս Պահլաւունոյ ընտրութեանն զհարելով՝ յայտնի ապստամբութեամբ յանդգնեցաւ իր փաստակար խորհրդոց հաւանող քանի մը եպիսկոպոսներէ կաթողիկոսական օծումն ընդունիլ և **Աղթամարայ մէջ** հակաթոռ նստիլ : **Մասնապէս Գրիգոր Մուսարեկեանց**՝ որ **Սիս** նստող կաթողիկոսաց վերջինն եղաւ , ի՞նչպէս ազգային ընդհանուր սիւնհոդոսին հրա-

ւերն արհամարհելով չուզեց դառնալ Իշմիածին, և ժողովը զինքը մերժելով՝ իր տեղը նոր կաթողիկոս մը ընտրած ատեն՝ ինքն ալ անոր հակառակ յանդգնեցաւ իր իշխանութեամբ վարուիլ՝ որ նորոյն ընտրութեամբ արդէն վերջուած էր իրմէն :

Այս երկու ապստամբութիւնները՝ որ բնաւ արդարանալի կողմ մը չունէին, այն մեծ հարուածը տուին կաթողիկոսական բարձր իրաւասութեան, որ ալ երթալով տկարացաւ ու սահմանափակ մնաց : Երջանկալի չափակ նախնիք սրտիցաւով նկատած էին այս դժբաղդ ապստամբութեանց արգասիքն եղող սոցն բաժանումը՝ որ Հայաստանեայց փոքրիկ հօտին մէջ պիտի մտնէր ու պաւլոսեան կամ ապօղոսեան կուսակցութիւններ պիտի զօրանային : Բայց այնպիսի նուազեալ ժամանակի մը մէջ դիւրին գործ չըլլալով այդ չարեաց աջող ելք մը մտածել, ինչ ընէին, իրենց միակ զօրութիւնն եղող միջոցն՝ ի գործ դրին և այն ապստամբներուն վրայ նշովք հրատարակեցին : Սակայն ասով ալ ինչ կրնար յուսացուիլ, մասնաւոր թէ հերձուածն աւելի հաստատուն ըլլալու վտանդին կգիմէր : յոր մէ ստիպեալ ետեւէ եկող կաթողիկոսունք սէր-միաբանութիւն հաստատեցին անոնց հետ, ու նշովքը վերցունելով՝ իբրեւ մասնաւոր վիճակներու կաթողիկոսներ զանոնք ընդունեցին : Միայն անոնք էին՝ որ այս հաշտութիւնը մի միայն սիրոյ և միաբանութեան մէջ ըմբռնելով՝ չէին ուզեր իրենց թարմատար իշխանութիւնը թողուլ, և մայր Աթոռոյն հպատակութեանը տակ մտնել մինչև հիմայ ալ այնպէս համարելով՝ որ իրենց անկախ կաթողիկոսներ ճանչցուելը կարելի բան եղած ըլլայ : Իրենց այս վայրագար ճիգն ու ապօրինաւոր պահանջումը պատճառ եղած է մայր Աթոռ

ոյն աղդեցութիւնը մասնաւոր կերպով իրենց վիճակներուն՝ եւ ընդհանուր կերպով ամբողջ Աղդին մէջ թոյլ ու անզօր ըլլալուն :

Կաթողիկոսական իշխանութիւնն այսպէս տկար մնալու պատճառին մէջ Կ. Պօլսոյ Կրօնական ժողովն ալ քիչ կամ չատ մասն ունեցած է իր դրից եւ կաղմութեան կողմանէ նկատելով, որոնց մէջ մինչև հիմայ օրինաւորութիւն մը ունեցած չէ, և Տաճկաստանի ժողովուրդը անկախ հեղինակութեամբ մը կառավարելու ներքին վիճակին մէջ է :

Մենք՝ որ կրօնական գործոց մէջ մայր Աթոռոյն որոշմանց հնազանդելու առերեւոյթ պատրաստականութիւն մը ցոյց կուտամք, նոյն ատեն ամէնքս ալ առանձինն մեր վրայ մտածելով անկէ պարտաւորիչ աղդեցութիւն մը չեմք զգար : Ասոր պատճառն անզգալի կերպով Կրօնական ժողովոյն կաղմութիւնը կշօշալիէ՝ որ և ոչ իսկ կողմանէ մը մայր Աթոռէն կախում մը չունի : Ղայն կընտրէ Պօլսեցին : Կվաւերացունէ դարձեալ Պօլսեցին, եւ մենք մեր բոլոր հողեւոր պիտոյից մէջ մայր Աթոռէն չը հաստատուած Կրօնական ատենի մը կը դիմենք, որ նա ալ առանց հաստատուն իրաւաբանութիւն մը մ'ունենալու սոսկ իր ընտրութեան վրայ վստահացած կորոչէ ու կվճռէ, եւ այսպէս Ս. Հայրապետին իրաւասութենէն օտար իրաւասութիւն մ'ալ ինք իր վրայ կկերպարանէ : Այս կերպարանեալ իրաւասութիւնը ոչ միայն մայր Աթոռոյն աղդեցութիւնն ընդհանուրս տարածուելուն արգելիչ պատճառն եղած է, այլ անով եկեղեցւոյ իշխանութիւնն ալ անզօր մնալուն պատճառ տուած է, ամէն անգամ պէտք եղած կերպով կալող չըլլալով իր աղդեցութիւնն ունենալ՝ որ արդէն չունի կամ ունեցածը

յեկեղեցական իրաւանց չէ : Այսպէս
ըլլալուն պատճառը անոնք գիտեն , ու
րոնք գիտցածեն՝ թէ ի՞նչպէս կանար
գուր ու անգոր կմայ այն իշխանութիւն
ը , որ նոյնը գործադրելու զօրութիւնը
օրինաւոր հեղինակութենէ մը չունեցող
ներու ձեռքը կգործադրուի :

Բայց Կրօնական ժողովոյ ազդեցու
թիւնն անգոր ըլլալուն պատճառը իր հաս
տատութիւնն ուղղակի մայր Աթոռէն
չընդունելը միայն չէ , երկրորդ պատ
ճառ մ' ալ կայ՝ որ մասամբ մը աւելի
ծանրակշիռ է :

Եկեղեցական վարչութիւնն՝ ըստ ու
րում կառավարութիւն մը , իր զանազան
պաշտօնէութեանց մէջ ունի նաեւ այն
պիսի պաշտօնէութիւն մը , որուն նուիրեալ
անձինք եկեղեցւոյ դատաւորներ
կանուանին , եւ անոնք միայն կարող են
բարձրագոյն ատեան կացուցանել եւ Կը
րօնի վերաբերեալ խնդիրները քննել ու
որոշել : Այս պաշտօնէութիւնը եպիս
կոպոսութիւնն է , ու դատաւորներն ալ
եպիսկոպոսները , որ այդ պաշտօնն ու
գործը ունին թէ յաստուածային եւ թէ
յեկեղեցական իրաւանց , ինչպէս իրենց
անունն անգամ ցոյց կուտայ : Իսկ ա
նոնցմէ ստորին աստիճանի անձինք՝ թէ
պէտ եկեղեցական ատեաններու մէջ
կարծիք կրնան յայտնել , բայց վճռոյ տէր
բնաւ չեն կրնար ըլլալ , ըստ որում իւ
րենց աստիճանն այնպիսի արտօնութիւն
մը չվերցուներ :

Կ. Պօլսոյ Կրօնական ժողովը՝ որ
Տաճկաստանի հոգեւոր տեսչութեան
բարձր ատեանն ըլլալու կերպարանքն
ունի , շատ անգամ իր մեծագոյն մասը
քարոյլչ վարդապետներէ ու քահանայ
ներէ կունենայ , որոնցմով կվճռէ եւ իր
վճիռներն անոնց ստորագրութեամբ կը
վաւերանան : Արդ ի՞նչպէս կրնան յար
գուիլ այդպիսի վճիռներ՝ զորս վճռող

ները եկեղեցւոյ դատաւորներէն չեն :
Կհետեւի ուրեմն՝ որ նոյն ժողովն երկու
կերպով արտաքոյ օրինաւորութեան կը
գումարուի , մէկ մ' իր իշխանութիւնը
մայր Աթոռէն չունենալով , մէկ մ' ալ
ատենակալները եկեղեցւոյ դատաւոր
ներէն չըլլալով , որոնց բնական հետե
ւանքն ալ թէ կաթողիկոսական եւ թէ
եկեղեցական իշխանութեանց թոյլ ու
անգոր մնալն եղած է :

Այսպէս ահա Աղթամարայ եւ Սոյ
Աթոռները ու Կ. Պօլսոյ Կրօնական
ժողովոյ կազմութիւնը մայր Աթոռոյն
ունենալիք ազդեցութիւնը տկարացու
նող պատճառներն ըլլալով , անկարելի
պիտի ըլլայ մեզ մի հօտ եւ մի հովիւ
ըլլալ մինչեւ Ս. Աթոռոյն ու անոնց մէջ
կարեւոր սեպուած վերաբերութիւնն
ըը չհաստատուին : Ստուգիւ գիւրին
գործ չէ այդ վերաբերութիւնները սահ
մանելն ու հաստատելը , բայց ի՞նչը
նենք , աշխատիլ պէտք է , որպէս զի օր
առաջ եկեղեցական իշխանութիւնը իր
հաստատութիւնը գտնէ , ու այս ցաւալի
անիշխանութեան դառնագոյն պտուղ
ները երկար ատեն չճաշակեմք : Այս
մեծագոյն դարմանը պատրաստելու հա
մար ալ Ազգային ընդհանուր Սիւնհո
դոսի մը հարկը խիստ անհրաժեշտ կե
րեւի , ինչպէս նաեւ ինչ ինչ բարեկար
գութեանց եւ որոշելի խնդիրներու հա
մար ալ :

Մեր երանեալ Ս. Հայրապետը
Գէորգ Գ. որ ըստ իւր ընդաբոյս եւ խո
հական բարոյից սիրող է խաղաղութեան
բարեկարգութեան եւ եկեղեցւոյ յա
ռաջադիմութեան , անշուշտ կզգայ այս
ամէնը , եւ ինչպէս իր նախանձախնդիր
ողոյն վրայ վստահ եմք , կիսախաբի
իր կենդանութեամբ տեսնել այն երջա
նիկ ժամը , յորում ամէն Հայ իր առա
քեւական Գահուն բոլորաբը լցուած

միմիայն զինքը Հայր ու ընդհանուր հօ-
տապետ պիտի կարգայ : Այո՛, այս ցան-
կալի ժամը տեսնելու համար եկեղեցա-
կան ընդհանուր ժողով մ' ըլլալը խիստ
հարկաւոր է . որուն գումարումը և ա-
նով արդիւնաւորելի ուղղութիւնները
ոչ նուազ գովութեանց արժանի պիտի
ընծայեն ներկայ եւ ապագայ սերնդոց

մէջ զայն գումարող մեծ Հայրապետին
քաղցր յիշատակն ու անունը :

Երջանիկ պիտի ըլլամք՝ եթէ այն-
պիսի ժողովոյ մը գումարման աւետիսը
հրատարակելու բաղդ-սուրուծիւնն ու-
նենամք յուրախութիւն սրտից համ-
բէն սրբւոյ Հայաստանեայց սուրբ և
առաքելական եկեղեցւոյ :

Ս. Վ. Յ. Փ.

Ա Ր Շ Ա Ի Ա Ն Ք Ա Ն Գ Ղ Ի Ա Յ Ի Ո Յ

Յ Ե Թ Ո Վ Պ Ի Ա

1868 թն

Եթովպիոյ արչաւանքէն 'ի վեր բա-
ւական ամիսներ անցան , բայց շատե-
րը չեն գիտեր ամեն պարագայներով .
ուստի այս երազանցուկ պատերազմին
վկայի մը օրէ օր ժողված հրատարա-
կութեանց եւ ծանուցումներու հաւա-
տարիմ բովանդակութիւնը եթէ քանի
մը թերթով հրատարակել ուզենք՝ նե-
րելի կրնայ ըլլալ : Եթովպիոյ վրայ ար-
դէն բաւական գրութեանքներ հրատա-
րակուեցան : Եթէ Անգղիոյ արչաւան-
քին մէջ եղողներու օրագիր յիշատա-
կարաններու գրութեանքը շատ անգամ
մէկ քանի ճանապարհորդներու տուած
ստորագրութիւններէն տարբերին , յի-
շել պէտք է՝ որ ճանապարհորդները
ներքին հարուստ գաւառներն ալ պը-
տտած են , մինչդեռ բանակը՝ դէպ 'ի
Մակտալա երազ երազ ընթացքի մի-
այն ուշագիր՝ իւր գունդերուն բռնած

նեղ գօտիէն անդին՝ միջոց չունեցաւ իր
զննութիւններն ընել :

Երբոր լուեցաւ՝ թէ Բրիտանական
կառավարութիւնը պատերազմ հրատա-
րակեց Թէոդոր թագաւորի դէմ , ազ-
գաց իրաւունքը թշնամանելուն համար ,
կարծիքները Անգղիոյ քաղաքական նը-
պատակին եւ ճեռնարկութեան ճշմա-
րիտ դժին վրայ ցրուեցան : Անմիջա-
պէս անոր նպատակն է ըսուեցաւ , Կար-
միր ծովուն մէջ անկարեւոր մէկ կտորի
վրայ տիրել , եւ բերրութիւնը գովաւած-
երկրի մէջ ոտք կոխել : Եւրոպա պա-
տերազմին առաջին գիպուածոց այնչափ
ուշագիր չեղաւ : Այս եղբրքներուն
վրայ բանակ կարգաւորելը մեծ դժուա-
րութիւններով էր , եւ առաջին քայլե-
րը խիստ դանդաղ եղան : Ամենայն ոք
մէջ կնետուէր խօսքի , եւ Անգղիոյ բա-
նակին համար բազմամեայ եւ տարժա-

ների պատերազմ մը կգուշակէին : Սատակիչ կլիման , պարտասեալ քայլափոխները , որովհետեւ իրենց թշնամեցն մը տնջենաւոր ճակատամարտը միայն փախուստ եւ առանձնութիւն էր , եւ նոյն աշխարհին մէջ հնարից եւ օգնութեանց անհնարին անդոյութիւնը , վերջապէս պիտի յաղթէին զօրականին համբերութեան եւ ճգանց , եւ բոլոր ջանքերը նուաստ եւ ամօթալի ընկրկելով մը պարապ պիտի ելլէին : Եւրոպացի բանտարկելոյ սպանումը , կըտէին , դժնեայ հետեւանքը պիտի ըլլայ Եթովպիոյ երկրին վրայ եղած յարձակմանը , այնպիսի հետեւանք մը , որուն նախատինքն ու արատը ոչ ինչ չպիտի կրնայ սրբել : Յանկարծ օր մ' ալ Մակտալայի առումը եւ Թէոդորի մահը լուսելով աւան կարծիք իւր դարձուածքներուն մէջ ապշեցաւ մնաց : Այս փառաւոր յաջողութիւնները , եւ երազափոյթ վախճանը անգղիական բանակին քաջութիւնը , եւ զօրագլխոյ խմաստութիւնըն հաշակեցին , եւ յաղթանակաց վաղընդփոյթ վերադարձը արշաւանքին ճըշմարիտ հանգամանքն ընծայեց :

Ա.

1867 ին Անգղիա միտքը դրաւ՝ որ Թէոդորի խրոխտումը զինուք խայտառակէ : Անմիջապէս պատրաստութիւններ եղան , որ զի պետական խորհրդոյն քուէովը որոշուած պատերազմին կարգադրութիւնները երազ եւ ճիշդ գործադրուին : Բանակին կազմութիւնը Հնդկաստանի կառավարութեան ապսպրուեցաւ : Պոմպոյի դաւառն ալ անգղիական զօրութեանց և նաւարկութեան կետն եւ կեդրոնատեղին եղաւ :

Բանակը Սըր Ռօպերթ Նարիէր՝ Փոխ — Սպարապետին հրամանատարութեան տակ դբուեցաւ : Սպառազինութեանց եւ պաշարներու մէկ մասը Անգղիայէն գալու պայմանաւ՝ Հնդկաստանի պաշտօնեայները եւ պատերազմին առաջնորդները գործի սկսան : Միջերկրականի եւ Արեւելոյ զանազան երկիրները պաշտօնակալներ զրկուեցան , որպէս զի փոխադրութեան համար կրցածնուն չափ անասուն դնեն : Հնդիկ կառավարութիւնը չէր կրնար իւր սահմաններէն պէտք եղածուն չափ անասուն հանել : Յօրէնկ — Օֆիսը Բ. դռնէն եւ Եգիպտոսէն արտօնութիւն առաւ՝ որ զօրքը եգիպտական երկրէն անցընէ , ղէնք , անասուն , եւ այլ զինուորական կահ ու կարասիքն ալ յԱղեքսանդրիա եւ 'ի Սիւեզ ղեւեղէ : 1867 սեպտ. 16 ին ճամբայ ելան՝ առջևէ Կարմիր Ծովուն եւ ղերքը քննելու կերթային լրտեսները , որպէս զի կետ մը դանեն նաւարկութեան եւ գործողութեան առաջին հիւմը դնեն : Այս լրտեսութեան կարգադրութիւնը Ատէնի քաղաքական նախագահ Մերվիլթեր դնդապետին յանձնուեցաւ , որ եթովպական մարտի ծագմանէն 'ի վեր դեսպանական ամէն յանկարծադէպ յեղափոխութեանց մէջ դրտնուած , եւ Թէոդորի զրկուած վերջին դեսպանական խորհրդոյն գործադիրն եղած էր , եւ ասիկա էր՝ որ այս գործոյն գլուխ առաջարկեց Պ. Ռատամբ անգղիական կառավարութեան առջև : Ոչ ոք այն երկրին վրայ կատարեալ տեղեկութիւն ունէր , եւ ասկէց աւելի մէկը չէր կրնար այն առջինեկ գործողութեանց առաջնորդ ըլլալ : Բանակին դըլխաւորները Մերվիլթերի ընկեր եղած էին : Հոկտեմբերի երկրորդ օրը լրտեսները Կարմիր Ծովուն եղերքն հասան , առաջին անգամ կարծեցին՝ թէ

Մասսուահի նաւահանգիստը նաւարկութեան կետ կրնայ ըլլալ, բայց տեսնելով՝ որ հանգրուանը նեղ եւ ջուրերը քիչ են, մտքերնին փոխեցին։ Ծովեզերքները բոլոր աչքէ անցան, ճանապարհորդները Մասսուահի եւ Պապ — էլ — Մանէսպի կրճին մէջ տեղուանքը զանազան բայ խորշեր ցցուցին, որոնք կրնային մուտ տալ իրենց դէպ ի Եթովպիոյ լեռնադաշտերը, եթէ քիչ շատ երկայն դնացնուի մը ծովեզերքը չընկալուող ցած եւ տապալեցող տափարակէն անդին անցնին։ Այսօրինակ դժուար եւ փոսնդալից ճանապարհորդութեան համար իրենց կեդրոն ըրին Եթովպիոյ լեռնադաշտաց ամենէն մօտ տեղին. ուստի Անէսպէյի խորշը որ Փարիզի միջօրէէն 15 աստիճան եւ 15 մասըն հիւսիսային լայնութեամբ, եւ 37 աստիճան ու 20 մասն երկայնութեամբ Մասսուահի հարաւակողմէն քանի մը փարսափ հեռի կիցնայ, կանգ առին։

Անէսպէյի խորշը, որ միայն դէպ հիւսիս բաց է, նշանաւոր եւ ընտիր նաւակայք մը կ'ձևացնէ. բաւական ընդարձակ է, եւ մեծկակ նաւատորմ մը կըրնայ պատաշարել։ Ծովեզերքին վրայ, հինգ կամ վեց փարսափ լայն տափարակ մը երկնցած է՝ մինչեւ Եթովպական լեռնադաշտին արեւելեան որմնոց տակը։ Այս աւաղուտ տափարակը, որ կարճ խոտերով եւ անտառաւետ մայառներով կէս մը ծածկուած է, հակառակ այնչափ տօթագին ջերմութեան՝ աղաղ եւ ապահով է սոսկալի հիւանդութիւններէ, ինչպէս սովորական է այրեցած գօտիի տակ։ Դժբաղդաբար անուշ ջուր չունէր, առ ալ պղտիկ դժուարութիւն չէր եւ մեծապէս բանակին հոն տեղաւորուելուն արդեւէր էր։ Պէտք եղաւ՝ որ ասոր համար ջուր գտող գործիքներ չինեն, եւ այս գործիքները գրին թէ՛ նա-

ւերու եւ թէ՛ յատուկ այս նպատակով չենուած արուեստագործ կղզիակներու վրայ։ Այս բանին համար եղած ծախքը մեծագումար էր. եւ թերեւս այս զըտուած ջրոյն երեսէն պատճառեցաւ այն մեծ կտորածը, որ արշաւանաց սկիզբը ծանրացաւ անասնոց վրայ։ Ծովեզերքը ցած եւ տափարակ էր, եւ նաւին բեռը վար առնելու համար անպատճառ նաւամատոյցներ պէտք էին։ Որովհետեւ նիւթ ալ չկար, որոշեցին՝ որ առաջինը շինելու համար մակուկով հրուանդանին միւս կողմէն քարեր բերեն, եւ եզերքէն կարճաւ մայառներէ խուրցեր շինեն։ Քիչ ժամանակէն երկրորդ մը ալ շինուեցաւ ցիցերու վրայ հնդկաստանէն բերուած փայտերով։ Երկուքն ալ 300 մէթրօէն պակաս երկայն չէին։ Ամենէն առաջ ծովեզերքէն մինչեւ լեռանց ըստորոտը երկաթ — ուղի շինել մտածեցին. երկրին ձեւը դողցցես կյարմարէր այս նպատակին. գետնոյն վրայ ուր ալ ըլլայ ձողեր գնելը հերիք էր. բայց ամէն բան Պօմպայէն պիտի դայր։

Այս նախաւոր եւ անհրաժեշտ աշխատութիւններու վրայ մէկ կողմէն երկրաչափները կղբաղէին, միւս կողմէն ալ Եթովպական լեռնադաշտի մուտքը կարելի ընող ճամբայներուն վրայ ստորագրութիւններ կըլլային։ Երբէք Հապէշստանի մէջ, ճիշդը խօսելով, ճանապարհ մը չկայ, եւ ծովուն կողմէն զինքը դողող լեռանց սոսկալի գօտիներէն կտրել անցնելու համար խիստ քիչ ճանապարհներ կան, զորոնք իբր իրենց անկողին բացած են անձրեւոց հեղեղները եւ սովորաբար տարւոյ մէկ մասը այնպէս չոր եւ ցամաք կ'մնան։ Լրտեսները գտան Քիւմոյէի անցքը, որ գրեթէ մինչեւ այն ատեն անծանօթ էր, եւ երբէք լրտեսուած չէր։ Ասիկայ էր ամենէն ուղղակին եւ քիչ աշխատութիւնով

գնալին : Ժամանակը կտալպէր, և պէտք էր՝ որ անձրևոց եղանակները չեկած արշաւանքը լինար : Երեք ամսոյ ճիւղերով հաղիւ կրցան գործածելի ճամբով մը այս նեղուցը զետեղուիլ : Արաւնի թ քարէ ձեացած նեղ բերնէ մը պիտի անցնէին . և ասոր համար երկայն գետնափոր անցք մը բանալ հարկ եղաւ : Երկու ականահատ գունդ , իրեն օգնական առնելով երկու բնաշխարհիկ հետեւակազօր գունդ , երեք ամիս հոն աշխատեցան : Արշապէս այն չափազանց նեղ և տարժանելի կրճին մէջ , երկրաչափները լերան դահալէժ կողին վրայ երեք հազարամէթր երկայնութեամբ ժապաւինած ճանապարհ մը սողացուցին : Անդրիական բանակին ճարպիկ եւ հանճարեղ քաջութեանը մեծ պատիւ բերող այս աշխատութեանց հետեանքն եղաւ Զուլայի և Սենաբէի իրարմէ հարկը հազարամէթր հեռաւորութեան միջոցը , չորս մէթր լայնութեամբ կառուցեաց ճանապարհ մը բանալ :

Այս միջոցին , բանակը Պոմպայի գաւառը կաղժ և պատրաստ էր . Թագուհոյն կառավարութիւնը իր զօրութիւնն ու կազմութիւնն հոն հաստատած էր , ինչպէս Սըր Ռօպէրթ Նաբիէրն առաջարկեց . Ամբողջ բանակն էր չորս գունդ եւրոպացի հետեակազօր , տասն գունդ բնաշխարհիկ հետեակազօր , երկու վաշտ հեծեալ անդրիացի տրակն , չորս գունդ հնդիկ հեծեալազօր , հինգ գունդ թնդանօթաձիգ , գունդ մը եւրոպացի զինուորական ճարտարապետ , ինն գունդ հնդիկ ականահատ , այսչափ գնդաց համար բաւական թուով մեծ պաշտօնականներ , վերջապէս ծառայներ , հետեւորդներ , և վոխադրութեան համար ամեն կերպ անասուններ : Զօրաց վերակացուներուն թիւը հինգ հարիւրի կհասնէր , որ ամեն կարգի և պատուոյ պաշ-

տօնականներէ էին : 4,500 եւրոպացի զօրական , 9,500 բնաշխարհիկ , բանակին կցուած հետեակներուն թիւն ալ 27,000 : 2,500 թամիլով կամ կառածիգ երիւար 16,000 ջորի , 1,600 համետով ձի : 6,000 ուզտ , 1,800 էջ , 7,000 եղն , 44 փիղ , որոնցմով զինուորական կահն ու կարասիքը տեղէ տեղ կիփսադրէին : Բանակին բուն թիւը՝ արշաւանքին համար Զուլայ նաւարկող մարդիկներուն բնդահանուր գումարն է , որ կհասնէր 942,699 : Այս զօրութիւնը դիտեալ նպատակին նայելով՝ շատ բարձր կերեւի , բայց թէ որ ամեն դժուարութեանց վրայ անդրադարձութեամբ խորհինք , ինչպէս որ կվայլէ այսպիսի վտանգալից ձեռնարկութեան մը դրուս անցնող հրամանատարի մը , եւ միտք բերենք այն հինաւուրց բանակի մը նախաապագութիւնները , զոր ո՛րք մտացածին է ըսէր՝ անխհեմ կհամարուէր , դիւրաւ կհամոզուիմք , թէ Անդրիական բանակն իւր 14,000 զօրքովը բրիտանական կառավարութեան խոհեմութիւնը արհամարհող բոլոր պատահարաց ճակատ եւ կուրծք տալու ճշմարիտ չափը գտած էր : Գալով 27,000 հետեակներուն եւ վոխադրիչ անասնոց այն անտեղի թուոյն , յիշել պէտք է՝ որ հնդիկ զօրականին սովորութիւնը բնաւ կերպով մ'ալ եւրոպացի բանակի զօրաց սովորութիւններուն չնմանիր , ևս և չափազանց կորուստները որոնց պիտի պատահէր բանակը , ուրիշ փաստ մ'ալ են հաստատելով՝ թէ այս թիւը չափազանց չէր :

Լրտեսութիւնը , որ հսկումներէ առաջին օրերէն ՚ի վեր Կարոիր Ծովուն եղերքն հասած էր , կըաղկանար պղտիկ գնդէ մը , որոց օգնութեամբ Զուլայի տափարակին վրայ բանակը զիտեղելու գործերը կրցան կատարուիլ : Այս գործողութեանց յատակագիծը

որոշուելուն պէս՝ Պամպայի մէջ զօրա-
կանն սկսաւ նաւ մտնել, և 1867 ի նո-
յեմբ. և դեկտ. ամսոց մէջ բանակին
մեծ մասը Աննեպէյի խորշը հասաւ :
Նիւթ, անասուն, պաշար եղերքը մը-
թերուեցան : Ճամբայներուն գործերը,
չտեմարանաց շինութիւնները և բանա-
կին չամէն հարկաւոր եղած տեղուանքը
չուտմը պատրաստուեցան : Եթէ բանա-
կին կարգաւորութեան մէջ երբեմն սը-
խալմունք եղան՝ յանցանքը իրաց բնու-
թեանն է, և չենք կրնար մեղադրել
գործոյն վերակացուաց, որոնք անխոնջ
աշխատեցան և գործեցին : որովհետեւ
այս ամայի երկրին մէջ գողցես ամէն
բան ստեղծելու էր, և այն տեղուանք
վեց ամիս ետքը տեսնողը՝ անկարելի էր,
որ չզարմանար, թէ ի՛նչ հաստատուն
և անդադար աշխատութիւն, և ի՛նչ հը-
նարագէտ հանճար շուայլած էր անգղի-
ական բանակը : Անընդհատ նաւ նաւու
ետեւէ ցամաքը կուգար : Թող մէկդի
պատերազմական նաւերը, բեռնաբարձ
նաւեր քաջոյները և ուրիշ մասնաւոր
ծառայութեանց գործածուած փոքր
նաւերը, միայն վարձու առնուածը 291
նաւ էր, որ Աննեպէյ—Պայի, Սիւէզի
և Հնդկաստանի ափանց մէջ ակօսաբեկ
և շարունակ կտողային : Ընդհանուր հը-
րամանատարը բանակին թերի կաղմու-
թիւնը կատարելագործելու համար Պամ-
պայէն չէր կրնար մեկնիլ : Ամենէն ա-
ռաջ մէկը պէտք էր, որ անասուններով
բլլալիք փոխադրութեանց գործերուն
հոգ տանի : Զարմանալ պէ՞տք է զանա-
զան երկիրներէ բերուած, և Զուլայի
եղերքը անխնամ դիզուած այնչափ ջո-
րիներուն և ձիերուն կոտորածին վրայ,
որ սկիզբը սաստկապէս տեղի ունեցաւ :
Պատրաստութեանց առաջին շաբաթ
ներուն, տաք կլիմայի մը տակ զօրքը
չդիզելու համար քանի մը զօրաբա-

ժին առաջ ճամբու դրին : Գործաւոր-
ներէն ՚ի դատ՝ որոնք լեռան անցքե-
րուն մէջ ճամբայ կբանային, մնացած
բանակը կդտնուէր Քիւմոյլէ, մէկ քա-
նի կիրճերու մէջ, և դեկտեմբերի կի-
սէն ՚ի վեր Սենաբէ, որ առաջին դա-
դարն է Եթովպիոյ լեռնադաշտին վը-
րայ : Աննեպէյ — Պայի, և Քիւմոյ-
լէյի մէջ երկաթուղոյն երկայնութեամբ
թղթատարներ դրուած, հոն ջրհոր-
ներ բացուած, և փոքրիկ բլրակներ
հաստատած էին, ուր առողջ օդ կը ըն-
չէր :

Զուլայի դիրքը, որովհետեւ փար-
սախի մը մօտ ընդարձակ մակերևութի
մը վրայ, ճակատն ալ դէպ ՚ի ծովուն ե-
զերքն և խորութիւնը տափարակին
խորութեան հաւասար է, կարգ մը բա-
նակ կարողնակէր : Անդադար շարժ-
մունքն էր ամէն օր նաւէն զօրք, ա-
նասուն և Նիւթեր իջեցնել, և դէպ
՚ի ներս ճամբու դնել : Բանակին պէտք
եղած բոլոր մեծ և կարգաւորեալ զե-
տեղումները լմնցած էին : Թումբերուն
և մարտկոցաց գործերն ալ վճարուած
էին, երկաթուղոյն աշխատութիւն-
ներն ալ կշարունակէին, և արդէն ա-
սոնք ալ նշանաւոր յաջողութեամբ քա-
նի մը փարսախ ծովէն հեռու պա-
շարներ կկրէին, որով սայլերու և ա-
նասնոց գործերը քիչ մը կթեթեւային :
Նուազանգիստն ալ բանակին պէս կեն-
դանի և հոյակապ տեսարան մը ունէր :
Հարիւր յիսունէն աւելի նաւեր ամին
տեսակ կարեւոր բեռներով և հանգա-
մանքներով պատրաստ կեցած էին նա-
ւահանգիստը, ամեն օր և ամեն ժամ
բեռնաձիգ նաւերը մարդ, անասուն և
և Նիւթ բեռցուցած կարգ կարգ լաս-
տեր ծովեզերքը կքաշէին : մոգի՛չ տե-
սարան : Անգղիացի զօրականին կար-
միր հանգերձները Փունճապի և անոր

սահմանակից պարսիկ զորաց խիստ շը-
քեղ եւ փառաւոր հանգերձից տարա-
զին խառնուած , Հնդկ եւ Չին տար-
բեր գունով մարդիկ բեռներնին շալ-
կած եռանդեամբ կաշխատին , նմանա-
պէս ալ անապատին հեղձուցիչ ջերմ օ-
դովն եւ տիգոյն լուսովը շրջապատեալ
արեւելեան տաք աշխարհի մէջ շոգե-
կառքը միշտ իւր ծովէ գարգամանակը
կշարժէ , սքանչելի տեսարան : Սա-
կայն այս անհեթեթ գումարները , որ
կվտնուէին անխնայ , մշտնջենապէս
տիրելու գաղանի խորհրդով չէին . եր-
կու երեք վայտէ խրճիթներ միայն շի-
նուեցան՝ բանակին խիստ երեւելի պաշ-
տօնակալներն հոն օթեւանելու համար ,
բոլոր մնացածը վրաններու տակ էր ,
եւրոպացի հիւանդներու համար երեք
նաւ հիւանդանոց , յատկացուցին , բնաշ-
խարհիկները բանակին մէջ մասնաւոր
տեղուանք կխնամէին : Սիւէզի մէջ ,
ուր նաւ դներէք պատրաստ կենդանի-
ները տեղ մը ժողովելու համար ընդար-
ձակ գոմեր կային , հիւղերու տակ շի-
նուած հիւանդանոց մը կար , հոն կը-
բերէին նաւէն դուրս ելած հիւանդնե-
րը : Իսկ Զուլայի զօրաբանակը Հնդ-
կաստանի սովորութեան համեմատ դա-
նաղան ձեւով ընդարձակ վրաններու
տակ զետեղեալ էր , վրաններ՝ որոնք
խիստ թանձր գործուածքով եւ երկու-
զի շինուած էին , որովհետեւ ասկէց
թեթեւ գործուածք մը կլիման չէր տու-
նէր : Դժուար կուգայ հաւատալը թէ
ի՛նչպէս ասանկ վրաններով պատերազմ
կըլլայ , որովհետեւ ամենէն պղտիկները
շատ մը ուղտի բեռեր կըլլային , եւ ա-
մենէն մեծերը մէկ փիղը չէր կրնար տա-
նիլ , բայց ասոնք կապահովցնէին զօրա-
կանին կեանքը՝ կրակի հաւասար ջեր-
մութեամբ տոչորիչ արեւուն դէմ պաշտ
պանելով :

Այս էր Եթովպական բանակին վի-
ճակը երբ 1868 յունուարի երրորդ օ-
րը Սըր Ռօպէրթ Նաբիէր բանակին ընդ-
հանուր հրամանատարութիւնն առաւ :
Այսուհետեւ գործերը սկսան նոր կեր-
պարանք մտնել : Ժամանակը կոահէր ,
գործողութեանց գլխաւոր միջոցները ի-
րար եկած էին , ճանապարհի շինու-
թեանց գործերը եւ փոխադրութեանց
միջոցները չլնցած առաջ երթալ պէտք
էր : Ընդհանուր սպարապետը քանի մը
շաբաթ Զուլա կեցաւ , պէտք ըլլալով
ինքնին կարգի դնել գործոց վիճակը և
չհոգացուած պէտքերը , եւ տեղերուն
վրայ տրուած համառօտ անդեկու-
թեանց համեմատ ի՛նչ որ բոլոր պատե-
րազմին ժամանակը հարկաւոր կըլլայ՝
նախատեսել : Յեղիպոտոս մարդ զրկու-
եցաւ , որ նորէն ձիեր գնեն , որովհե-
տեւ սաստիկ կոտորուած , եւ հեծելա-
զօրուն մեծ մասը գրեթէ առանց ձիոց
էր : Սպարապետին անխոնջ գործունե-
ութիւնը եւ ամենամանր հանգամանաց
վրայ հաստատած ուշադրութիւնը , ու-
րովք միայն ապահով եղան արշաւան-
քին երազ եւ կատարեալ յաջողութիւն-
ները , առջի բերանը շատ ճարակ գը-
տան Զուլայի մէջ : Բնաւ գլխաւոր մը
այնպէս ջանք ըրած չէ գործոյն առաջ
երթալուն՝ ինչպէս Սըր Ռօպէրթ Նա-
բիէրը այս Եթովպացի արշաւանաց մէջ :
Զարմանք է ուրեմն՝ որ այնչափ յաջո-
ղութիւն ձեռք բերաւ , եւ այնպիսի
ջանք մը փառաւոր ելքով մը պսակուե-
ցաւ :

Սըր Ռօպէրթ Նաբիէր երեք շա-
բաթ Զուլա մնալէ ,ետոյ՝ Սենարէ
գնաց , ուր էին արդէն առաջուց դա-
ցած զօրքերը : Այսուհետեւ միշտ յա-
ռաջապահ զօրք պահեց , և իր տնօրէ-
նութեան համեմատ գնդին գլուխը բա-
նակին համար մինչև Մակոտա ճանա-

պարհ բացաւ : Զամբուն վրայ Քիւմայէի կիրճին այցելութիւն ըրաւ , և իմացաւ թէ ի՞նչ անելու դժուարութեանց յաղթեր էին բանակին երկրաչափները եւ ճամբայ բացողները : Դժբաղդաբար միայն ասոնք չէին զոր այս վայրենի երկիրը բանակին դէմ կհանէր : Զուլայի եւ Սէնարէի մէջ տեղը , որ հինգ աւուր ճանապարհ է , ամենեւին ժողովրդեան մը հետք չէր երևեր , և դնդին համար ամենադժգին օգնութիւն մը դտնելը կարելի չէր : Քիւմայէ երթալու համար ծովեզերքէն սկսեալ չոր ու ցամաք տափարակէն անցնելէն ետքը , ճամբան խոր ձորի մը մէջ բարձր լեռներու կիսառնուի , որուն մանուածապատ առեջքին մէջ հեղեղ մը իրեն անկողին չինած էր : Հոս բաւական բաց եւ դնայի զառիվայրներ կային , բայց շաա տեղ ուսնք կրանիտ ժայռերով այնպէս նեղ էին , որ երկու կողմը սեպացեալ սրմաց մէջ հազիւ հինգ մեթրօ լայնութեամբ կիրճ կմնար : Այս կրճերէն դէպ ՚ի վայր ջրին հոսանքը խիստ արագ կըլլայ , եւ անձրեւոյ եղանակներուն լեռներէն իջած ջուրերը տասն մեթրօ բարձրանալով անդիմադրելի ուժով կթափին :

Այս կրճերէն ամենէն սաստիկ նեղըն ու նշանաւորը կար , զոր անգղիացիք իրենց լեզուովը սանդուխք սատանայի անուանեցին : Այս էր բնութեան գործերուն ամենէն աւելի զարմանալի մէկ բանը , որ գողցես մագական երկրի մը սեմաց վրայ իբր ձայնատուր տընկուած էր՝ որ մարդ կանգըցնէ : Զորաւմէջ հովտին մէջ տեղը , քիչ մը առաջ երթալով յանկարծ դէմդ կելլէ ընդարձակ ասպարէզ մը շրջապատեալ ահեղ եւ բարձրաբերձ գագաթներով , աւելի խորը երթալով՝ ճիշտ ապառաժէ որմ մը կայ զարմանալի բարձր , որուն մէկ նեղ խրամատէն բարակ թելի պէս

ջուր մը պղպղակներով կհոսի : Սակէց կրնային քիչ մը օգնութիւն յուսալ : Կըմանուի մանուածոյ նեղ բերան մը , ուր ցորեկի լոյսը մէկ քանի ծերպերէն հաղիւ կթափանցէ , եւ ապառաժ քարի կտորներ վրայէ վրայ հոն թափելով հոսանքին անկողնոյն վրայ բնական կամար մը եւ ձեղուն մը ձեւացուցած են : Այս ամայի տեղերուն արձագանդերը մարդկային ձայնի երբէք պատասխան տուած չէին , եւ վեց ամիս շարունակ անգղիական դնդին աղաղակներովը պիտի դըղղէին : Այս օրինակ տեսարանի մը տպաւորութիւնը յիշաւ ի նշանաւոր կըլլայ : Կրճին երկայնքը չորս հազարամեթրերէն պակաս չէր : Օձապոյոյս ճամբով մը չարունակ ժամ մը պիտի քալուէր , որուն իւրաքանչիւր պոյոյսը նորանոր զարմանք կպատճառէր : Մէկ մը ալ յանկարծ ցորեկ կըլլար , կապուտ երկնքի մէկ մասը կերևէր , եւ խաղըտած աչքեր փոքրիկ լեռնագալտի մը վրայ քանի մը վրան եւ անգղիացի զօրք կը տեսնեն : Բացօթեայ բանակեալ մ'էր այս , ուր ամէն կարգի զօրաբաժին իւրարու ետեէ քանի մը ժամ հանդիստ կառնուին , եւ այնպէս առտուանց ճամբայ կելլէին : Հոն , քանի մ'հարկւրամեթր տեղին վրայ բաւական զօրք , հնդիկ ծառայք , եւ անասունք կկենային , եւ ձիեր կապելու վրանի մ'համար ապառաժներու վրայ դանուած նեղ տեղի մը վրայ իրարու հետ կիլնային : Դատ անգամ գունդ մը դէպ ՚ի ներս երթալու վրայ , լեռնագալտերէն ալ կաբաւան մը իջնելով հոն դադար կառնէր նոր պաշարներու համար ծովը դառնալու ատեն : Զորիներ , ուղտեր եւ սայլի եղներ հոն կդիպուէին խառն ի խառն , եւ վաղուան օրը ճամբայ ելլելու ատեն իւրաքանչիւրն իր կարգը դանելու բաւական դժուարութիւն կկրէր :

Այս կրճէն անդին , դարձեալ կբա-
ցուէր ձորամէջ հովիտը վայրագ դռքի
մը վրայ կամագնաց մանուածներով :
Խիտ եւ անմատչելի մացառներ կային
հոս , որ սովորական որջն էր վայրի կեն-
դանիներու . փայլուն փետուրներով թռ-
չուններ եւ կապիկներ խումբ խումբ՝
անգղիացիները մօտենալուն պէս զար-
հուրնլով կիտխէին , եւ ժայռերու գա-
գաթը պատապարան կիներուէին : Լայն
տերեւներով հարիւրամեայ ծառեր ալ կա-
յին , որ հեռուն յաղթ ոստերով իրենց
թաւ հովանին կտարածէին , եւ բարե-
րար ապաստանարան կըլլային արեւուն
տապալդին ջերմութեան դէմ՝ որ ապա-
ռած որմերուն վրայ իւր ճառագայթ-
ները զարնելով կրկին անդրադարձու-
թեամբ մը կաստկանար : Բնութեան
այս ինքնագործ աշխարհէն մինչև բուն
եթովպական լեռնադաշտը չորս աւուր
ճանապարհ կմնայ : Այս ճամբորդու-
թիւնը ընելու համար գունդն ու կարա-
ւանը առանց պաշարի եւ կերի չէր կը-

նար ըլլալ : Զրհօրներ բացուեցան քա-
նի մը տեղուանք՝ ուր որ անցորդ գըն-
դի պէտքին չափ բաւական ջուր չէր
գտնուէր :

Սենաբէի մէջ ընդհանուր հրամա-
նատարը մեծ պաշար աւանդ դրաւ ,
գործողութեան երկրորդ կեդրոնատե-
ղին ալ աս պիտի ըլլար : Ուստի 1868
յունուար եւ փետրուար ամսոց մէջ
Քիւմյուլէի անցքէն շարունակ պաշար
կրեցին , այս գործին առաջ ձիերը եւ
ջորինները , եւ երբոր ճանապարհներուն
շինութիւնը լմնցաւ սայլերը կգործածէ-
ին : Զուլլայի մէջ որչափ պատրաստ
անասուններ կային , մինչեւ ետ մնացած
գնդին հեծնելու ջորիններն ալ՝ այս գոր-
ծին յատկացուցին : Հրամանատարը չէր
արտորար դէպ ՚ի ներս գունդը խաղա-
ցընելու , եւ ոչ ալ ՝ Զուլլայ եկողները
լեռնադաշտը հանելու , այլ կուգէր՝ որ
Սենաբէի մէջ շատ ամսուան օգտուիք
պաշար պատրաստ վար դնէ :

Քանի մը թերթով շարունակելի :

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Ծ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Հ Ո Վ Ի Ի

Մինչ կարապետ Արիւոյն ծաւալ զիւր առնոյր
Ի բարձրադէտ ծագաց լերանցն ՚ի վսեմ ,
Եւ ճաճանչեղ պատէր զօդ ջեր անպարոյր ,
Փարատելով զմութն ՚ի մէնջ թաղծաղէմ :

Շող ցոլայր , շող ՚ի սրբափայլ ջինջ վտակս
Եւ ՚ի հովիտ եւ ՚ի ծործորս խորափիտ ,
Աստուածագործ եւ սուրբ կամար կապուտակ
Սրբեալ գոգցես լինէր փայլուն պնակիտ :

Ոստեաւ հովին հերագանդուր 'ի հիւղոյն ,
Դէտ ակն 'ի վեր յաստուածավառն 'ի Արփին :
Զառաօտեան նմին սիրոյ ետ զողջոյն ,
Ապա դարձոյց զաչս 'ի փարախ իւր հօտին :

Սոնապանօք ասուի սնդեալ զիւր ոլոք ,
Յուպ 'ի ձեռին , փչէր սրինգ ներդաշնակ :
Դռոյթ տուեալ կայ 'ի փարախն առոշոգ
Աստի անտի այծից օւ օդեաց երամակ :

Այլ զի՞նչ անէ՞ծ , զի՞նչ տաց գայլոց գիշախանձ ,
Որք շուրջ առեալ զհօտին ողջոյն զայն գիշեր
Սպասէին քնոյ անքուն ժիր դամբռանց ,
Առ զխաչինարն պատառել մեծավէր :

Լուեալ սակայն զձայն բեկրեկ սըրնգի ,
Եւ զկատաղի շանց պահնակաց զհաջիւնս ,
Զայն առ միմեանս ետուն խուսել փոյթ անտի ,
Ոս չարանենդ բարձեալ կրից յոսոխ շունս :

Գեղմնագդակ հովուին հօտին մեծակոյտ
Խայտակն աչօք 'ի հիւղն կոյս ակնարկեալ ,
Ի դէմս ընդոյր ասէ , — մաղթեմ քեզ հիւղոյդ ,
Մինչև եկից , յապահովի այսպէս կալ — :

Ապա հնչեալ զքաղցրաձայնն զսրինգ ,
Առեալ զհօտն ընդ իւր , դնայր յառաջոյ .
Եւ զինի գայր նա ամօք եւ հեղիկ՝
Մերթ հաս եւ խած կըծեալ զձայրս խոտոյ :

Զև ևս հասեալ յերկնից միջակն ակն Արիւոյն՝
Եհաս յարօտս պարարտարօտ , դուարածն
Սփռեաց զհօտն 'ի մարդս ամանցըն գետոյն ,
Եւ ինքն յեցեալ պահ մի 'ի ցուպն եւ եկաց :

Ապա դարձաւ 'ի հովանիս զովարար ,
Հանգչել առ վայր մի ընդ սոսեաց եւ կաղնեաց ,
Յափն գետոյն որ մանուածոյ զգնայր՝
Վաղըս առեալ ընդ քար ընդ փայտ գօսացած :

Մերթ քաղցրախորժ ձայնի գետոյն ուշ դնէր ,
Մերթ զսօսիւն ծառոց լսէր սաղարթուց ,
Երբեմն զձայն սարեկ թռչնոց բերկրաբեր ,
Եւ զբառաջ՝ որ անդ կովուց եւ ցլուց :

Առ հժաժկայթ թաղեայ զանձամբ , եւ 'ի քուն
Եմուտ ողջոյն պարզեալ վերանն անամաչ ,
Այլ ոչ տեւաց այս ընդ 'երկար , այլ յոյժ խուն ,
Եւ վաղ զարթեալ հօտին սիրուն ընդ բառաջ :

Եւեալ անդրէն փչէր սրինգ զընտանի
Ի ժողովել զհօտն առ իւր 'ի ստուեր ,
Եւ մակաղել անդ ընդ ծառովք վայրենի ,
Մինչ 'ի տեղի տօթոյ զեփիւռն յաջորդէր :

Զհօտն յայնժամ առ °ւ ընդ տապոյ պակասել
Դանդաղ 'ի քայլ գնայր յարօտս և սուէր ,
Եւ արեւու չե մօրն 'ի ծոց անկանել
Ի գեղեցիկն իւր հանգրուան ժամանէր :

ՊԱՐՈՅՐ ՎՐԹ. ՍԻՄՕՆԵԱՆ
Աշակերտ ծառանգաւորաց Ուսումնարանիս :

ԱՆՁԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ա Կ Ա Ն Ի Ր Ա Յ Մ Է Ձ

Քրիստոնէութեան նշանաւոր թուա
կաններէն մէկն ալ Քաղկեդոնի ժողո
վոյն թուականն է : Մանաւանդէմեր ազ
գին համար արեւմտեան և արեւելեան
եկեղեցեաց ատելութիւնը այս տխուր
թուականէն կսկսի մեր դէմ :

Այն դէպքերը , որ 440 ին մեր
ազգին տունը մոխիր դարձուցին , սահ
մանակից արեւապաշտ ազգերուն կող
մանէ առաջ քաղաքական էին , բայց
արեւելքի հին մոլեւանդութիւնը կրօնա
կան դէպքերն ալ իրար խառնեց , եւ
ամեն բան Հայաստանի մէջ խառն 'ի իւր
ուն ըրաւ : Այս թուականին էր կամ քիչ
վերջը՝ որ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ
մէկ քանի ճիւղեր կամ անդ թութեամբ
անկարկելով բոլոր այն թշուառութեանց

վրայ՝ զոր կռապաշտութիւնը քրիստո
նեայ եկեղեցիի մը վրայ կդիպէր , կամ
Եւտիքէսի վատթար աղանդոյն հանած
աղմուկներէն ժամանակ չունենալով ,
ոչ—քրիստոնեայ հոգւով արհամարհե
ցին զմեզ երբեք բանի տեղ չդնելով այն
էական պարագայները , որոնք արդեւք
եղան մեզի Քաղկեդոնի ժողովոյն դու
ծոց եւ վախճանին վրայ որոշ տեղեկու
թիւն ունենալու :

Այս ցաւալի վիճակին մէջ , հաղա
բաւոր տարիներէ 'ի վեր հետզհետէ
դժպատեհ կերպարանքներ առաւ իրը ,
եւ Հայը իւր բոլոր ողջամիտ դաւա
նութեամբն էւ քան զամեն քրիստոնեայ
հաստատուն պահած անխախտ աւան
դութեամբը՝ 449 թուականէն 'ի վեր

տակաւին հերձուած , տակաւին հերտիկոս , տակաւին միաբնակ եւ տակաւին Յակոբիկ կանուանի :

Քթութեան արժանի զրպարտեալն այն է աւելի՝ որ իւր փաստերը չկրնար ընդունիլ տալ , այս է մեր եկեղեցւոյն վիճակը միւս եկեղեցեաց վերաբերութեանը մէջ :

Այսպիսի արկածի մը մեր կողմէն այնչափ պատճառ տուած ենք , որ առջի բերան Եւտիքէս , Դէոսկրոս Աղեքսանդրիոյ պատրիարքին եւ ասոնց համախոհներուն պաշտպանութիւն ընող չար մարդկանց սուտ իրաւ պատմութիւններուն կարեորութիւն տուինք , որով հերետիկոսաց դէմ ժողովոյն հանած նշովքը անգիտութեամբ չընդունեցինք , ժողովն ա՛լ , անոր կանոնադիրն ա՛լ պիղծ եւ չարափառ հրատարակեցինք : Բան մը՝ որ մեր սխալն ուրիշ գունով մ'անմեղադրելի կրնայ ցցնել , ժողովոյն վրայ հակառակ կուսակցութեանց հանած անհնարին աղմուկն էր , որուն առաջքն առնելու համար՝ կայսերք հրովարտականք հանեցին ոչ չար եւ ոչ բարի բնաւ ժողովոյն վրայ չխօսելու : մէկ մ'ալ՝ որ Ա. պօլսոյ աթոռոյն արտօնութիւնները աւելցնելու եւ երկրորդականութիւնը վաւերացնելու համար Անատոլիոս յունաց պատրիարքին աշխատած ատենը՝ Հռովմայ եպիսկոպոսին չհաւանութիւնը իրար զարնուելով , աղմկի վրայ աղմուկ մը ալ յաւելցաւ , եւ երկու ուղղափառ եկեղեցի տակաւին այս հին կռուոյն պառուրցած ուղւովք իրարու դէմ կյարձակին արտօնութեանց խնդրոյն մէջ : Երթալով կմեծնար աղմուկը , եւ Յոյնք անգամ իրենց մէջ պառակտեալ էին ժողովոյն խնդրոյն վրայ : Առոնք միթէ պղլտիկ պատճառներ էին մեր եկեղեցւոյ Հայրապետին եւ աղգային ժողովոյ խա-

րուելուն :

— Ոչ երբէք : —

Մեր կողմանէ տրուած բնաւ պատճառներ չունի՞նք ուրեմն , որ մեր աղգէն չեղող քրիստոնեայներէն ուղղը մէկ մէկ անուն կդնէ մեզի :

— Ունինք , եւ անդդուչութիւնն իսկ է : —

Անցեալները բողոքեցինք՝ որ օտարազգի լրագրի մը մէջ անոր թղթակիցը մեր աղգին վրայ խօսելու ատեն՝ ՅԱԿՈԲԻԿ ըսած էր : Մենք այն գրուածքը որչափ որ մեղադրենք , դեռ չուր կվերցունէ , բայց ի՞նչ պիտի ըսենք երբ մենք ալ մեր կողմանէ պատճառ կուտանք այսպիսի անուններու :

Անցեալ օր այս կողմերը քանի մը հատ Ասորի քահանայներ եկան , որոնց ձեռքը Պատրիարքարանի կոնդակ կար , կոնդակն ալ Ծիածանի 23 թիւ թերթին մէջ մայիս 1 թուով հրատարակուած էր , զոր իբր կոնդակին յանձնարարականը հետերնին առած կպտտցընէին , որպէս զի եթէ կոնդակին մէկը չհաւատայ՝ տպագրուածին հաւատայ :

Կոնդակին նպատակն էր Ասորոց կապտեալ եւ աւերեալ եկեղեցիներուն համար սղորմութիւն հաւաքել : Ողորմութիւնը իբր մարդասիրական դործ անխոր ամենուն համար ալ ըլլալով՝ անոր չցաւեցանք՝ որ օտար աղգի քահանայից ձեռք մեր պատրիարքարանէն կոնդակ կար , այլ մէջը պարունակուած մէկ ծանրակշիւ կտորին վրայ : Ահաւասիկ այն կտորը :

« Զորեքեան սոքա եկեալ 'ի պատրիարքարանս , յայտարարին զամենայն անցս տառապանաց աղգի իւրեանց , զկողոպտիլ եկեղեցեաց , եւ զհարստահարութիւնս այլ եւ այլս , ուստի խառն ժողով Պատրիարքարանիս քննեալ եւ ըստորագրութիւն առեալ 'ի նոցանէ՝ թէ

են Ասորիք հետեւողք ատրք եկեղեցւոյս մերոյ , որոշեաց տալ ի ձեռս նոցա սոյն զայս վկայագիր , որպէս զի նովա հանդերձ շրջադայեալ յամենայն վիճակն Անատոլոյի՝ նուէր և օգնութիւն ընկալցին յամենայն բարեսէր ազգայնոց ի նպաստ կողոպտեալ եկեղեցեաց իւրեանց եւ մխթարեացին ազգովին ։ ”

Այս կոնդակը կարգաւորուս պէս՝ մը տածեցինք , թէ ասոնք ո՛ր պայմանով մեր հետեւողները կըլլան , ե՛րբ մեր կաթողիկոսէն կախումն ունեցան , ո՛ր ատեն մեր եկեղեցւոյն ծիսիցն եւ աւանդութեանց հետեւեցան ։ Արդէն սխալ իմացուած մ’ ալ աս է՝ որ եկեղեցի մը միւս եկեղեցիին հետեւող կճանչնայ ինքզինք , մինչդեռ ճշմարիտն աս է՝ որ ամէն եկեղեցի եթէ ուղղափառ է իւր հետեւողութիւնը առաքելական աւանդութեանն է , եւ ոչ այս կամ այն եկեղեցիին , որովհետեւ ասանկ ըսած ատենն իսկ՝ եկեղեցւոյ մը ուրիշ եկեղեցիէն տարբերութիւնն ան կըլլայ՝ որ մէկը կառաջնորդէ միւսը կհետեւի , մէկը կուսուցանէ միւսը կտորվի ։ Ասանկ եկեղեցի մը չկայ աշխարհի մէջ , ամենքն ալ մէկ ուսուցչի եւ առաջնորդի հետեւող են , այն է՝ եկեղեցւոյ Կանոնին , Հոգով սոյս դրութիւնը կուզէ բռնել , եւ ինք զինք մայր եւ դաստիարակ ամենայն եկեղեցեաց համարելով՝ բոլոր միւսները իրեն հետեւողը կամ աշակերտը կճանչնայ առանց բացառութեան ։ Պապին սխալներէն մէկն ալ այս է , որ առաջին դարերուն մէջ երբէք հիմն չունի ։ Այս էական պայմանով Ասորեաց եկեղեցին մեր հետեւողը չկրնար ըլլալ , ուստի Պապին վրայ ըսել չհանդուրժածնիս , մեր վրայ ցցնելու հպարտութիւնը չունենանք ։ Ըսել կուզեմ , չհպարտանամք թէ մեր իշխանութեան տակ հետեւողներ կան , եւ այն եկեղեցեաց նկատ

մամբ մերը մայր եւ դաստիարակ է , զոր ոչ ծնած ենք եւ ոչ սնուցած ։

Ասորեաց եկեղեցւոյն հետ 449 թուականէն յառաջ այնչափ վերաբերութիւն ունէինք՝ որչափ միւս եկեղեցեաց հետ ։ Ասոնցմէ ելան անոնք՝ որ մեզի Յոյն եւ Լատին եկեղեցիներուն համար Քաղկեդոնի ժողովին վրայ հաւատարիմ չխօսեցան , ասոնցմէ ելան Մարիկանոս կայսեր մահուանէ յետոյ Եւտիքէսի մարտիրոսեան բազմաթիւ ջատագովներ , որոնց մէջ երեւելիներէն էր Յակոբ ծանծաղոս ըսուածը ։ Ասորիները մեծ մասամբ ասոր հետեւելով ՅԱԿՈԲԻԿ ըսուեցան , մաս մը ալ բոլորովին ասոնցմէ հեռանալու համար Նեստորական մնացին , մէկ երկու մասեր ալ որոնց եթէ ուղղափառ են պիտի կարենանք ըսել՝ Յունադաւան եւ Պապադաւան են , Հայադաւան բնաւ չկայ . այսպէս հիմա կու մնացած ատի մը Ասորին , որ անցեալ հազարաւոր հին դարերու մէջ անբաւ եւ անհամար՝ ժողովուրդով եւ միահեծան հզօր ինքնակալութեամբ աշխարհի մէջ մեծ մաս մը բռնած էր , իւր արդի սակաւութեանը մէջ բազմաթիւ եւ մեղադրելի ճիւղեր ունի ։ Պատմութեան եւ Քաղկեդոնի ժողովոյն նպատակէն կորոշուի , որ եթէ Յոյն եւ Լատին եկեղեցեաց համաձայնինք , Ասորի Յակոբիկներէն կհեռանանք , եւ ընդհակառակն եթէ ասոնց մօտենանք , յիշեալ եկեղեցիներէն՝ կամ ընդհանրականութենէ կհեռանանք ։

Ես չգիտնալով թէ ի՞նչ կրնայ ըլլալ մեր ասոնց հետ վերաբերութեան տարրը , իրենց հարցուցի , — Եւտիքակա՞ն թէ Նեստորական էք — Այս կերպ անյարմար եւ մեղադրելի հետաքրքրութեանս առիթը կոնդակին այն կտորն էր՝ զոր վերը կարդացինք , ապա թէ ոչ՝ ինձի ի՞նչ հոգ էր ուրիշին

դաւանութիւնը քննել, քանի որ մանաւանդ կերպարանքին ալ կցցնէր՝ թէ հետաքրքրութեանս դո՛հ պատասխան մը տալու մարդիկ չէին։ Ռամիկ եւ ահաւոր երգմանց ձեւերով — Եւտիքա, կան չե՛ք, Ետգուպի (յախբիկ) ենք, Մծբնացիին հետեւող — ըսին։ Ես յիշեցի, որ Մծբնացի այն անունը իւր ըսքանչեւագործ պատուովն ու համբաւովն եկեղեցւոյ այն ժամանակին կպատկանի՝ յորում առանց ազգի խոր լթեան մի և նոյն քաղաքացի ժողովուրդ միայն քըրխատոնեայ անունն ունէր, եւ ասոր համար մծբնացւոյն անուան վրայ առանց ուրիշ կարեւոր պատճառի այնչափ իրաւունք ունին պարծելու ասոնք՝ որ չափ բոլոր եկեղեցիին՝ խարդախութեամբ այս անունը իրենց վրայ կկրեն ուրեմն ասոնք, եւ Յոկիմիկ ըստածներն ըլլալու են ըսելով, դավիդիք զիրենք՝ որ քան զՊատրիարքարանն աշաւուրջ զըռնուած են իրենց դործը հողալու մասին։ Մտածէ անգամ մը, երբ այս կոնգակը Քահանայի մը ձեռք անցնի, և իմանայ որ սուրբ Յակոբ Մծբնացիին ժողովուրդն են, եւ հետեւող են մեր եկեղեցւոյն ըստ պատրիարքարանի կոնգակին, որչափ լեզու կթափէ՝ ժողովուրդին չգիտցած մէկ բանը սովորեցնելու համար։

Կոնգակին գրուածը կըսէր թէ — խառն ժողովը (եկեղեցական և աշխարհական) քննեց և ստորագրութիւն առաւ ասոնցմէ մեր եկեղեցւոյն հետեւողներ ըլլալնուն —։ Մուրացկանութեան հարկի տակ կոնգակ առնելու եկող անխելք Չինացիին կամ Հնդիկն անգամ կրնայ ըլլալ՝ որ Պատրիարքարանի առջև դաւանութիւնն ալ եկեղեցիին ալ ծախէ, ինչպէս մեր ազգին մէջէն շատերն ալ անպիտան չահու մը համար իրենց եկեղեցւոյն դաւանութիւնն ու հպատակութիւնը Հռովմէականաց պատրիարքա-

րանի սեմոց վրայ կուրանան։ Ինչ արժէք ունի այդ ստորագրութիւնը, եւ ստորագրութեան ներքև հաւատք կսեղ զմաւի՞, որուն վրայ հիմնած է իր հաւանութիւնը պատրիարքարանին կոնգակը։

Թող այս փոքր և տրամաբանական անտեղութիւնը, մենք քննեցինք — Յուկիմիկ ենք — ըսին, իրոնց ալ՝ եթէ քնէին ՚ի հարկէ այսպէս պիտի ըսէին, ի՞նչպէս մեզազրեմք ուրեմն այն օտարագրինն՝ որ մեզի մէկ մէկ անուն կուտան, և իրաւունք ունեցա՞նք մեզազրելու այն, որ մօտերս մեզի համար իզմիրի Էրարսիային մէջ Յակոբիկ ըսեր էր։

Ըսել է՝ մենք տեղի կուտանք մեր բամբաստելուն, և մեր վրայ եղած զրպարտութիւնները այս կերպ անզգոյշ գրուածներու մէջ կերևի թէ հիմ կգտնեն, գուցէ Քաթրճեանը, որուն վերապահեալ է Հայոց եկեղեցւոյն վրայ միջրութիւն գտնելու զրպարտողական պաշտօնը և աս պատճառաւ ասոր անոր թերի և համօրէն տղգէն չընկալեալ վարդապետութիւնները վառա սեպկը բան գործ ըրաւ, այս կոնգակն ալ իբր պատրիարքարանի խառն ժողովոյն դրուածը իւր գտածներուն կարգը դրաւ՝ և քիչ օրէն առջևնիս կգնէ։ Տես, որչափ մեղադրելի անզգուշութիւն։

Ուրիշ գլխաւոր դիպում մը ալ յիշենք, որ մեր այս կերպ վարմունքին պըտուղն եղած է, և որուն հետեանքը դեռ կտատրեալ չտեսանք։

Հապէշներն ալ մեր ազգին եկեղեցւոյն հետեւողներն են կըսուի. ասոր ալ գլխաւոր հիմ մը չունինք, Աղեկ սանդրիոյ եկեղեցիէն կախումն ունէին, բայց տեսնենք թէ ինչ է Հապէշստանի կրօնքը։

Հապէշստանի բարձր լեռնադաշտերու բնակիչները քրիստոնեայ են, 330

էն ՚ի վեր , քրիստոնէութեան դարձերնին Ս. Փրումէնտիոսի ձեռքով է : Կարմիր ծովուն եղերքը բնակաւորները տաճիկ , հարաւի կողմիններն ալ ինչ կրօնք ունենալին իրենք ալ չեն գիտեր :

Քրիստոնեոյ Հապի շնորհ գլխաւորը « ԱՊՈՒՆԱ » կըսուի , զոր չեն կըրնար իրենց ազգէն ընտրել , եւ հարկաւ կամ Գահիրէէն կըբերեն , կամ ուրիշ քրիստոնեայ երկիրներէն , միայն մորթը ճերմակ ըլլայ : Սա ԱՊՈՒՆԱ ըսուածը կձեռնադրէ քահանայ , սարկաւադ , եւ կօրհնէ սեղան ու ժողովուրդ : Ասոր իշխանութեան կմտեանայ Էջեկէն ըսուած պաշտօնէին իշխանութիւնը , եւ ապունային վրայ անգամ հսկողութիւն կընէ : Ամուրի պէտք է ըլլայ , ձեռնադրութիւն չկրնար ընել : Բայց բանադրելու իշխանութիւն ունի : Վանքերու ընդհանուր վանահայրն ալ է , եւ ՏեղթիւթԱ ըսուած կղերիկանեքուն կհրամայէ , ասոնք են ամենէն ուսումնական եւ խելացի մարդիկը : Ասոնց պաշտօնն է եկեղեցւոյ մէջ գալուածիւն ընել , իրեն կղեր կնկատուին , բայց բոլորովին աշխարհականի պէս են : Պարտքերնին է սրբազան պատմութիւն գիտնալ , ասոնցմէ կըլլեն բժիշկները , զըրադետները , փաստաբաններն եւ բոլոր ուսումնական ու ճարտար մարդիկը :

Պաշտմանց մէջ կանոնաւոր կարգ ու ձև չունին , բարոյականի մէջ ալ նոյն պէս անկարգ , եւ աւելի օտար կրօնքի զգացումով են քան քրիստոնէական :

Եւրոպացի ճանապարհորդներու գըրածներէ գիտցածնիս այսչափ է : Ասոնք ինչ կապ ունին մեր եկեղեցւոյն հետ յարաբերութեամբ մնալու համար :

— Ոչ ինչ : —

Սակայն այսպէս համոզուած է ամեն ազգ , եւ այս կարծիքն էր՝ որ վնջին տարիներս մեր պատրիարքարանները

աւելորդ տեղը միջամուտ ըրաւ Թէոդորի եւ Անդղիոյ պետութեան մէջ բացուած գծաութեան : Այսպէս համարել տալերնէս էր՝ որ Ս. Յակոբեան միաբանութենէն Սահակ եպիսկոպոսը ուրիշ նժգեհակից միաբաններով դեռ անօթի , ծարաւ եւ մերկ այն վայրենի երկիրն դադարեցրը կապասէ :

Սահակ եպիսկոպոսին առաջարկեր էին՝ որ իրենց ԱՊՈՒՆԱ ըլլայ , բայց չէ թէ Հայ , այլ մորթն սպիտակ ըլլալուն համար , ինչպէս որ իւր յաջորդները հարկաւ հայ չէին . այլ ճերմակ մարդիկ երբեմն Գահիրէէ բերուած , եւ երբեմն գիպուածով այնպէս ձեռք ինկած :

Ո՛վ ըսեր է մեզի թէ անոնք մեր հետեւորդներն են , ինչ խելքով հաւտացեր ենք Սահակ եպիսկոպոսը իր մէկ նամակով որ բաւական ժամանակ յառաջները լրագիրներու մէջ հրատարակուեցաւ , կըսէր — թէ մեք սխալ հասկցեր ենք թէ ասոնք Քրիստոնեոյ են , ո՛չ . շատ հեռի են քրիստոնէութենէ — եւ ասոր պէս խօսքեր , որոնք կհաստատեն՝ թէ Հապէշն ալ մեր եկեղեցւոյ հետ վերաբերութիւն ունեցող ժողովուրդ մը չէ :

Անդղիացին երազ պատերազմով մը իր գործը լնացուց , բանտարկեալները խալեց , որուն զարմանալի արկածները կհրատարակեմք հետզհետէ . մենք մեր անդգուշութեանցն ու անխելքութեանց պտուղը վայելելու համար տալաւին պիտի սպասենք՝ ընդդէմ ամեն արդարութեան , որ այն մեր ողորմելի անհատները հոն մնան :

Մեր եկեղեցին ինք զինք անկախ կճանչնայ հաւասար իրաւունքներ ունենալով քրիստոնեայ ազգաց ուղղափառ եկեղեցիներու հետ , եւ Ասորի կամ Հապէշ անոր հետեող ենք կամ չենք ըսելով , ոչ անոր բարձրութիւնը նոր

փայլ մը կառնէ եւ ոչ եղածը կնուաղի :
Եկեղեցական իրաց մէջ անդդուչութիւն
նը անոր յաւիտենական համբաւը կա-
րատաւորէ , ուստի մենք եկեղեցական
ներս այս կտորին որչափ զգուշութիւն

ընենք տակաւին քիչ է : Կաղաչեմք որ
միշտ զգուշաւորութիւնը մեզի սովորա-
կան կանոն ընենք , եւ տարապարտուց
մեր տառապեալ եկեղեցին բամբասա-
նաց տակ չձգենք :

Թ. Վ. Գ. Ս.

Պ Ա Տ Ր Ի Ս Ր Ք Ի Ը Ն Տ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ընտրութեանց մէջ ժողովրդեան
ձայն խառնուելէն , կըսէ Մասսիլէօն ,
հասարակաց երջանկութիւնը կսկսի ,
Այս ճշմարտութեան բարոյական նշա-
նակութիւնը ինքնին ուղղակի եւ դրա-
կան է , սակայն ժողովրդեան մը այն հա-
սակին համար՝ յորում ընտրութիւնը կա-
տարեալ տրամախոհութեամբ չյաջողիր
ընել , այն տառն պայմանական ճշմար-
տութիւն կմնայ , եւ ժողովրդեան առաջ
երթալուն հետ ան ալ դէպ ՚ի իր կատա-
րեալ սահմանը յառաջ կերթայ :

Մեր ազգային ամեն պաշտօնական
մարմիններու ընտրութիւնը բաւական
ժամանակէ ՚ի վեր սկսած է ժողովրդեան
ձայնով լինեալ . սակայն այնչափ կանոնա-
կէ այս ժամանակը , մինչեւ բնութեան
դէմ զարմանալի զարգացում մ'ունեցած
ըլլալու եմք՝ եթէ ինչպէս որ պէտք է
ըստ ամենայնի խոհական ընտրութիւն
ընել յաջողմք : Ասոր համար երբեմն
երբեմն մինչեւ որ կատարեալպէս զար-
գանամք մեր խոհականութեան աստի-
ճանը իւր ամեն թերութիւններովը փոր-
ձող արկածներ պիտի տեսնեմք ընտը-
րութեանց մէջ : Այսու ամենայնիւ ամեն
ճշմարտութեանց մէջ ամենէն աւելի մե-
ծը կայ , որ մեր գործերուն մէջ մեր առ-
ջեւ կեցէ : Նախախնամութիւնը գոգ-

ցեա գիտմունք մ'ունի մեր վրայ ան-
կարգութիւննիս պտտածը փորձեր ընե-
լու : Պատրիարք մը իր պաշտամանը մէջ
վայելուչ չտեսնելով հանել կուղենք ,
բայց յաջողելու համար մինչեւ նուիրա-
կան խորանի եւ սրբութեանց առջեւ ան-
հանգուրժելի եւ դայթակղական ցոյցեր
ընելու կըլլանք , ուրիշ մը ընտրել ու-
ղեցինք՝ ընտրութեան մէջ ընտրութեան
դէմ խռովեցանք : Այս շղթմութեանց
մէջ վերջինին նկատմամբ երեսփոխանու-
թեան վրայ աղեկ չխօսուիր , որ իբր թէ
իւր ընտրութեան մէջ պէտք եղած տե-
ղեկութիւնը չունենալով քուէ տուած
ընտրելոյն վրայ , ըստ դիպաց կամ տը-
գիտաբար տուած է , եւ փոխանակ խը-
րիվեան Սրբազանին տալու իւր քուէն՝
Իզնատիոս Սրբազանին տուած է :

Ժողովրդեան ընտրութիւնը այն
պաշտօնէից համար , որոնք հասարա-
կաց ծանօթ եւ հրապարակական պաշ-
տամանց գլուխն անցնելու համար կըն-
տրուին՝ խիստ քիչ անգամ կսխալի . ու-
րովհետեւ կտեսնէ թէ՛ գործը կամ պաշ-
տօնը՝ որուն համար անձը կընտրուի ,
եւ թէ՛ անձը՝ որուն այս պաշտօնը պի-
տի յատկացուի , եւ երկու աներևույթ
չեղող անձին եւ պաշտօնին համեմատու-
թեանց տրամաբանական սահմանները

տեսածուն պէս ընտրութիւնը կհաստատէ : Օրինակի համար , երբոր Դատաւոր մը պիտի ընտրէ , այնպիսի մէկը կը վնասուէ՝ որուն առջեւէն շատերը , դռհու թեամբ դուրս ելած են , երբոր պատրիարք մը պիտի ընտրէ՝ այնպիսի մէկը կը կոչուուէ , որուն գործերը լաւ կամ տեսած է առաջնորդութեան մէջ , եւ ստուգած է՝ թէ ժողովրդեան պիտոյից յարմար ծառայած է :

Որովհետեւ առաջնորդութիւնները պատրիարքութեան մանրանկարներն են , այս փոքր նկարուն գիծերն եւ համեմատութիւնները մեծցնել եւ լայնցնել՝ պատրիարքութիւն ընել ըսել է : Սակայն այս ալ ուռանց մեծ իմաստութեան չկրնար յաջողիլ շատ անգամ , ուստի երբ այնպիսի մէկը դէմերնիս ռնիմք , որուն այս մասին իմաստութեան փորձն առած ենք , ինչպէս պատրիարքական տեղապահի մը , որչափ մեծ սխալ մը ըրած եղանք հիմայ ուրեմն , երբ ներկայ տեղապահ սրբազանին վրայ ընտրութիւնը կատարելու տեղ՝ ոչ այնչափ բաւականութիւննին փորձուած եպիսկոպոսներու վրայ հաստատեցինք :

Եղածն եղած է , ազգային երեսփոխանութիւնը ընտրութեան մէջ ունեցած սահմանադրական արտօնութիւնով մէկը ընտրեց , առոր ըսելիք չունիմք , եւ ըստ մեզ օրինաւորութեան ձայնի առջեւ դադարաւորական ապագայներն եւ դիտողութիւններն ձայն ունենալու չեն : Միայն սա մեծ ճշմարտութիւնը խոստովանելու կըլլամք , թէ ազգային կեդրոնական երեսփոխանութիւնը իւր բոլոր քաղաքական եւ գրական յաջողութիւններովը ներկայ ընտրութեան մէջ սխալած ատեն , (եթէ սխալեցաւ պիտի ըսենք) որչափ անմեղադրելի է այն ժողովուրդը՝ որ իւր թաղական խորհուրդներն կամ առաջնորդն ընտրելու մէջ կ'սխալի :

Կարճ խօսքով , սահմանադրութեան մէջ սխալմունքով վարուիլը Կ . Պօլսոյ երեսփոխանութենէ սկսեալ մինչեւ գաւառական ամենափոքր մասնաժողովը պիտի պատահի երկար ատեն , բայց այս ամեն չարեաց մէկհատիկ դարմանը օրինաւորութիւնն է : Համբերենք սըլ խաբուելքներու , և օր ըստ օրէ յուզողութիւն քայլ առնեմք

Խ. Վ. Գ. Ա.

ԿՐԾՆԱԻՈՐԻ ՄԸ ԾԱՂՐԱՆԻՑ ԵՐԱԶԸ

Կրօնաւոր մը երազ մը տեսաւ , որ զինքը շատ նեղեց : Քչ միայն քնոյն մէջ երազը տեսնելու ատեն անհանգիստ եղաւ , այլ եւ արթննալէն ետքն ալ իւր ուովեցաւ : Որովհետեւ երազը մոգին մէջ ուժգին տպաւորութիւն ըրած էր , կարծեց՝ թէ մեկնութիւն մ' ունի , ըսկաւ բացատրութիւնը վնասուել , բայց

իւր միտքը զուր տեղը շատ մը յոգնեցնելով ալ՝ գոհացուցիչ մեկնութիւն մը չկրցաւ յարմարեցունել : Այս անհնարին ամբոխումէն ազատելու համար դնաց իր եկեղեցական հօրը , եւ անոր Զաւն ծունկի դալով օրհնութիւնը խնդրեց : Խօսելու թողութիւն եւ նստելու հրաման առնելով՝ նստեցաւ եւ պատմեց եւ

բազմ այս կերպով .

Հայր իմ , այս գիշեր երազիս մէջ տեսայ՝ որ թագաւորը զիս պալատը կը կանչէր : Այս հրաւերը զիս ուրախացունց՝ թէ չէ՝ այդ է որ չեմ գիտեր . սա միայն կ'ընչեմ՝ որ թագաւորին առջեւ վայելուչ կերպով մը ներկայանալու համար ինքզինքս կոկելու շատ զբաղեցայ : Ուստի գեղեցիկ պարեգօտ մը եւ վերարկու մը շինել տուի ինձի , երկու ճեմմակ մարտեր գոլըսոյ ոտքերս անցունցի , եւ նոր վեզար մ' ալ գլուխս տուի : Ինձի կերեւէր՝ թէ բաւական յարգարուած եմ : Ամենէն յառաջ մէկը ինձի առաջնորդեց , տարաւ , մշտցունց պարոններ եւ տիկիներ լեցուն մեծ սրահ մը : Հազիւ թէ հոն վայրկեան մը կեցայ , տեսայ՝ որ վեզար չից գլուխս , ասիկայ ինձի սատակ զարմանք եւ շքութիւն թիւն պատճառեց : Քիչ մը վերջը տեսայ՝ որ ոտքերս եւ սրունքներս բաց էին : Չէի կրնար հասկնալ՝ թէ ի՞նչպէս այս մերկ եւ խայտառակ կերպարանքով պալատն եկած էի , անհը նարին ամօթով ոչ կ'համարձակէի հոն կենալ , եւ ոչ ալ գուրս ելլել : Ետքը տեսայ՝ որ ցնցոտիք ին հագածներս , եւ ամեն կողմէն մարմինս կերեւէր , վայրկեանէ վայրկեան շքութիւնս կաւելնար , եւ չէի գիտէր՝ թէ ո՛ր մտնեմ : Կրնաք հասկնալ՝ թէ ի՞նչ աստիճանի կրնար ըլլալ իմ շքութիւնս անանկ հոյակապ բազմութեան մը մէջ :

Վերջապէս այս շքութիւնէն կըրած տանջանքս ոչ գուք կրնաք իմանալ , եւ ոչ ալ ես կրնամ բացատրել . չէի կրնար ուրիշ դարման մ' ընել , բայց եթէ ինքզինքս վերատին աւելի մեծ շքութիւնս մէջ նետելով՝ այն զգեստներով պարտաւն սրահէն սենեակներէն , դաւիթներէն , քաղաքին փողոցներէն , եւ գէտ ի վանքը տանող նեղ

ճամբաներէն փախչիլ վանքն իյնալ : Որչափ որ սակալի կերեւէր ինձի այս խորհորդը , միտքս դրի՝ որ գլուխ հանեմ : Երբոր մէկը եկաւ , իմացուց թագաւորին գալը , եւ ըսաւ թէ՝ ահա սրահը մտնելու վրայ է . սարսափելով աղաղակեցի , մէկ մը ալ յանկարծ արթնցայ տեսայ՝ որ անկողնոյս մէջ եմ բռնաբռն չնշտապառ ինկած , բայց ո՞րչափ ուրախացայ՝ երբ տեսայ՝ որ այնչափ զիս հոգնեցունողը երազ մ' էր : Երբ ինչպէս , Հայր իմ , այս կերպ յարակից եւ մանրամասն պարագաներով երազ մը անշուշտ մեկնութիւն մ' ունենալու է : Ես ինքնիրենս մնտուեցի մեկնութիւնը , բայց չկրնալով գտնել , եւ բոլորովին ձեր իմաստութեան վստահելով , եկայ՝ որ ձեզմէ լսեմ :

Բարի կրօնաւոր — ըսաւ եկեղեցական հայրը — կըխորուիք եթէ կարծէք՝ թէ այն երազը բան մը կ'նշանակէ , որ թէպէտ եւ կանոնաւոր եւ մանրամասն պարագաներով պատահած , սակայն ամենեւին մեկնութիւն մը չունի : Այս տեսակ երազները երեւակայութեան մէջ կատարուած անոց գիպուածներ են , եւ պատճառ մ' ալ , չէնք կրնար տալ թէ ի՞նչպէս կը պատահին , սակայն պէտք չէ՝ բնաւ հաւատք ընծայել , Տեսած երազնիգ մեկնութիւն մը չունի , սակայն կրնամք անկէջ շատ օգտակար եւ հաստատուն բարոյական իմաստ մը հանել :

Ամէնքս ալ թագաւորաց թագաւորին պալատը կանչուած եմք , եւ պարտական եմք բոլորս ալ անոր առջեւ կանգնել : Այս ճամբորտութիւնը ենթադրելով , կրնաք ձեր երազէն երեք կարեւոր հետեւութիւններ հանել :

Առաջինը , ամենայն ճգամբ զմեզ այն մեծ օրուան պատրաստել : Դուք՝ որ այդ չափ փութով դբաղած էիք յար-

դարուելու երկրաւոր թագաւորի մը առջև երևելու համար , հիմա՝ որ դիտէք թէ քիչ ատենէն երկրից թագաւորին առջև պիտի ելլէք , ի՞նչ խնամք պարտական չէ՞ք ընել՝ որ ձեր հոգին մաքրուի , ամէն առաքինութիւններով զարդարուի , եւ ամէն տեսակ բարի գործքերով ճոխանայ :

Երկրորդը , այն շխտութիւնն է , զոր պիտի կրեն այս հոգւը չունեցողներ : Ի՞նչ ամբ իրօնաւորի մը կամ Քրիստոնեայ հոգւոյ մը համար վերջին օրը մերկ եւ անվայելուչ վիճակի մէջ երևիլ Յիսուսի Քրիստոսի , բոլոր երկնաւոր արքունեաց , հրեշտակաց եւ Սրբաց եւ ամբողջ տիեզերաց առջև : Ի՞նչ սոսկալի բան պիտի ըլլայ վէրքերով եւ սպիկներով պատեալ հոն երևելը արինքին է մեղքերով եւ անօրէնութիւններով՝ սոսկալի եւ գարշելի աստիճանի մը մէջ :

Երրորդը , այն խոնարհութիւնը՝ որ մեր ամէն գործոյն ընկերակիցն , եւ մեր բոլոր առաքինութեանցն ալ հիմն ըլլալու է : Դուք արքունիքն երթալու ատեն կործէր էիք թէ աղէկ հագուած էիք , եւ երբոր հոն գացիք , զձեզմերկ դտաք : Ո՞րչափ պէտք է վախճանք՝ որ չըլլայ թէ մեր վրայ երևցած աղէկութիւնը՝ Աստուածային լոյսը ծագելուն պէս աներևութանայ , մեր առերևոյթ հարստութիւնները իրական աղքատութիւն մը դառնայ , եւ մեր երեւակոյած փառքը յաւիտենական շխտութեան փոխուի : Սակայն այս մտածմունքը պէտք չէ՛ զմեզ յուսահատցնէ , այլ միայն

զմեզ արթնցունելով խոնարհութեան մէջ պահէ :

Ուրիշ խրատ մ' ալ կ'յարմարի ձեր երազին մեկնութեան , ո՞րչափ կրօնաւորներ կան՝ որ վաճաքեալ մէջ մեծ մեծ երեւակայութիւններով ինքզինքնին երկայն ատեն զսպելնէն , եւ իրենց հոգւոր պաշտօնին հարկաւոր ուսմունքներն եւ բարոյականութիւն արթննէն ետքը , աշխարհի յարաբերութեան մէջ մանեւ , երևելի եւ փառաւոր քաղաքաց հրապարակները յարգարուն եւ փառացի պատիւ , փողոցէ փողոց տունէ տուն վայրապար յածել , եւ ամէն առջևն ելլողէն շոգս քորթուիլ կուզեն , մէկ մ' ալ յանկարծ անդգու շտապմաբ առաձնութեան մէջ վատտկած եւ խնամով պահպանած մաքրութիւնն եւ բարի համբաւը արատաւորելով , հազիւ հազ կըրնան հաստատակաց առջիկէն փախչիլ եւ մեկնութեան մէջ երազներուն իրական վնասովը խրատուիլ : Կամ այնպիսի եկեղեցականներ՝ որ իրենց որ եւ է կողմէն եկած կոչումը , յանձնապատասխանութեամբ կամ առանց այն կոչման վայելուչ հանգամանքներն իրապէս ունենալու կհամարձակին ընդունել , բայց նըշաւակութեամբ ետ կդառնան :

Կրօնաւորը միտքարուելով դուքս ելաւ , իւր բոլոր կենացը մէջ մեծ ջերմեռանդութիւն եւ խոնարհութիւն ցըցուց , որոնք միայն եկեղեցական հօր բարոյականին պտուղն էին : Ամենքս ալ կրնանք օգուտ քաղել այս երազին գիպուածէն :

Թարգ. ի Գաղղ.

ՄԻՋՐԴԱՏ Ս. ԷՍՄԵՐԵԱՆ

Աշակերտ Ժառանգաւորաց Ուսումնարանիս .

ԲՈՂՈՒԲԱԿԱՆԱՅ ՏՐԱՄՄԵԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՂԱՆԱԿԸ

Ս. ԳՐՈՅ ԻՄԱՅՈՒԱԾՈՅՆ ՄԵՋ

Բողոքականք միշտ սովոր են Ս. Գրոյ խօսքերն այնպէս ըմբռնել, ինչպէս որ իրենց բանին կուգայ, եւ այս ինչ խօսքն այնպէս կամ՝ այսպէս հասկընալու է ըսած ատեննին՝ չէ թէ այնպէս ըլլալուն ներքին համազունն ունին, այլ այնպէս ըլլալ կուզեն։ Ամենեւին խնայուածոց անտեղութենէն խորշիլ չգիտեն, բաւական է թէ այն խօսքերն արտաքին երեւոյթով իրենց կարծիքը շօշափող դոյզն հանգամանք մը ընծայեն։

Ըսածնուս նոր ապացոյց մ'է Աւետարներ անուն բողոքական թերթին մէջ մօտ օրերուս կարգացուած այն հրաշալի տեսութիւնը, որ հոգեւտես պարօնը «Մէկը Հօրը քով չգար, եթէ ոչ ինձմով» Քրիստոսի խօսքին վրայ գրած՝ ու քահանայից միջոցաւ եւ ՚ի ձեռն բարեդործութեան վրիպութիւն դաւանող ներուն հոգեւոր օգտին նուիրած էր։ Ի հարկէ ինչ որ նոր է, զարմանք կ'առնէ մարդոց զայն հնարող հանճարոյն վրայ։ Նոյն պարօնին տեսութիւններն ալ որ հազար ութն հարիւր վաթսուն եւ ինը տարիէ ՚ի վեր այս առաջին անգամ է որ կ'լսուի, մեր զարմացման առարկայ ըլլալն անբնական չէ ուրեմն։

Ահաւասիկ պարօնին զարմանալի տեսութիւնները՝ որ այն խօսքին վրայ գրած է։ — Եթէ մէկը վորձէ Աստուծոյ երթալ կամ անոր մօտենալ անկէ (Քրիստոսէ) ուրիշ ճամբով, անկէ ուրիշի մը միջնորդութեամբ, ամենեւին մուտ կամ ընդունելութիւն պիտի չգտնէ։ Ուրիշ ամէն ճամբայ դոյ է բայ ասկէ։ —

Ստոյգ է թէ առանց Քրիստոսի կարող չէ մէկը Հօրը քով երթալ՝ այսինքն Հօրը հաւատալ ու վրկուիլ։ որովհետեւ ինքը միայն է երկնից ճանապարհն ու կեանքը, ու անկէ դատ ուրիշ ճամբայ չկայ, եւ ո՛վ որ կ'կարծէ թէ կայ, արդէն դատապարտեալ է։ Այս ճամբատուութիւնը քրիստոնէական կրօնին հիմն է, եւ առանց յարակից թէութեանց՝ այս խոստովանութեան մէջ բողոքականն ալ Եկեղեցւոյ համաձայնած է։ Ինչ բան է ուրեմն՝ որ անոր տեսութիւնն անհարազատ ըրած է։ — Որովհետեւ զՔրիստոս երկնից ճանապարհ ընդունած ատեն՝ կ'մերժէ այն ամէն հարկաւոր միջոցներն ու թէութիւնները՝ որ նոյն ճամբով երկինք երթալու համար կարեւոր են, առանց որոց նոյն խակ երկնից ճամբան Քրիստոսը կ'ամեցած չէ որ մէկը վրկուի։ Ուստի թէպէտ Քրիստոս «Մէկը Հօրը քով չգար, եթէ ոչ ինձմով» ըսած է, բայց այդ խօսքէն բնաւ չհետեւի՝ որ առանց իր ցոյց տուած ու կարեւոր համարած միջոցները դործադրելու սոսկ իրեն հաւատալով կարող ըլլայ մէկը վրկուիլ, եւ այսպէս համարելը հոգեկործան մուրումն է։ Արդէն նոյն խօսքին յարակից խօսքերէն ալ յայտնի է՝ որ այդ նպատակաւ զուցած չէ Քրիստոս, այլ պարզապէս այն ճամբատուութիւնը ցոյց տալու համար՝ որ մէկը չկրնար Հօրը հաւատալ առանց իրեն հաւատացած ըլլալու։ Կարգա՝ (Յով. Ժ. Գ. 6—14), ու բաղդատէ բողոքականին զարմանալի խնայուածոյն հետ։

Տրամաբանութիւնը կերպ մը իմաստակութիւն ցոյց կուտայ՝ որ բաժանեալ մտքէ միացեալ մտքի անցնել կըսուի, ու բողոքականաց մէջ շատ գործածուեալ է, ինչպէս Աւետարանին այս խօսքը թէ՛ « կոյրք տեսնեն, խուլք լսեն » եթէ մէկն այնպէս հասկնալ ուզէ որ կոյրերը կուրութեամբ կտեսնեն, խուլքը խլութեամբ կլսեն, բաժանեալ մտքէ միացեալ մտքի անցնելու իմաստակութեան մէջ ինկած կըլլայ : Ահաւասիկ այս իմաստակութիւնն է բողոքականին նոյն իմացութեան հիմը՝ որուն վրայ ապաւինիլ կ'ըսարսէ, համարելով որ ի ձեռքն Քրիստոսի երկինք երթալը սոսկ տեսական հաւատքով կարելի բան ըլլայ :

Եթէ ամէն անգամ տրամաբանութեան այս օրինօք վարուէինք Ս. Գրոյ մէջ՝ ո՛րչափ հակասութեանց պիտի հանդիպէինք : Քրիստոս կըսէ, « Զորէն ու հոգիէն չծնողը արքայութիւն չկրնոր մանել » (Յով. Գ. 3.) մկրտութենէ զատ ուրիշ ամէն բան անկարեւոր ըլլով պիտի չհետեւէր տակէ : Բայց դուն ի՞նչ կուզես նէ ըսէ, բողոքականն այն խօսքը թէութեան տակ մտածել չուզէր, և մեր բանին ասանկ կուգայ ըսելով իր կամաւորող խոսքիւնը պիտի չարունակէ, որովհետեւ իմաստնայ մը ըսածին պէս՝ սիպպոլէթ ըսել վարժուեր են, չիպպոլէթ ըսելու ընդունին չառաւելի թէ և ծայրը մահ ըլլայ : (Գառ. ԺԲ. 6.)

Սակայն ի՞նչ ընեն. այսպիսի խօսքերն ալ չբաշքշեն նէ՝ միայն հաւատքով վերկուելու գրութիւնը ուրիշ ի՞նչ բանով պիտի հաստատեն. արդէն հոգեւոր պարօնին բուն նպատակն ալ այդ եղած է. ուստի քանի մը կարճ երկայն

խօսքերէն ետքն ալ բուն ըսելիքին անցնելով կ'աւտուիրէ : « Եթէ կցանկամք Աստուծոյ մօտենալ, չվատահիմք մեր որ և իցէ գործին, որպէս թէ անով կրնամք Աստուծոյ շնորհացն արժանի ըլլալ » : Ո՛րչափ հակառակ Ս. Գրոյ վարդապետութեանց : Կհարցունեմք իրեն, երկնից մէջ հաւուցու մն ի՞նչ բանի համար պիտի ըլլայ, բառ գործոց եթէ ըստ հաւատոյ. ո՛չ ապաքէն Առաքեալը ըստ գործոյ կվարդապետէ. (Հր. ու. Բ. 6.) ո՛չ ապաքէն Ս. Գիրքն իր բոլոր վարդապետութեանց մէջ այս պէս կսովորեցնէ, (Յով. Ե. 29 : Կառ. ԻԵ. 36) Զտեսներ այն տառապելոյ վիճակն ալ՝ որոնք իրեն պէս մինակ հաւատքի վրայ վատհայած առանց բարեգործութեան Քրիստոսի ներկայանալովն ունեցան : (Կառ. Ե. 22—23) Առաքեալը կըրուցէ, « Առաւել փոյթ տանիք որ ձեր կոչումն ու ընտրութիւնը բարեգործութիւններով հաստատուն պահէք : Ասիկայ այսպէս ընելով՝ ընաւ պիտի չսխալեք. որովհետեւ անով ընդարձակօրէն պիտի տրուէ ձեզ տեսնման և փրկին Յիսուսի Քրիստոսի արքայութեան մուտքը : (Եբ. Պետ. Ա. 10—11.) Բողոքականն ասոր հակառակ « այսպէս ընելով պիտի սխալիմք » կըսէ, և ուրիշ ճամբով (բարեգործութիւնով) ամենեւին մէկը մուտ պիտի չգտնէ » արքայութեան մէջ՝ կընդդիմաբանէ :

Ընթերցողը պէտք է գիտնայ՝ որ աւետարանին այսչափ հակառակ վարդապետողները աւետարանական անունը ուրիշի տալ չուզողն Լութերի հետեւողութիւնն ուրացողներն են, մինչդեռ պաշտպանած գրութիւնին բողոքովն անորն է :

ՊԱՅՄԱՆՔ ԸՆԿԵԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

ՅՈՅՄԸ քսան օրն անգամ մը կ'ըրտարակուի,
Տարեկան զինն է հանդերձ ծախիւք ճանապարհի
երեք արծաթ մէճիտիէ:
Ստորագրութիւնք Յունուարի սկիզբէն կսկսին
Միայն մէկ տեսրին զինը չորս վուրուչ:

Գ Ո Ր Ծ Ա Կ Ա Լ Ք

Ի ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ Յովսէփ աղա Գաֆաֆեան Գրախա-
ճառ 'ի Չաքմաքճըլար Խօղուչու:
Ի ԶՄԻՌՆԻԱ Գէորգ աղա Սուլթանեան
Ի ՊԱԼԸՔԷՍԻՐ Մ. Յովհաննէս Պատուելի Նաւասարդեան:
ՅԻԶՆԻՄԻՏ ԵՒ Ի ՇՐՋԱԿԱՅՍ Տ. Մեսրոպ Բահանայ
ՅԱՏԱԲԱԶԱՐ ԵՒ Ի ՇՐՋԱԿԱՅՍ Պ. Յովհաննէս Արմե-
նակ Երամեան:
Ի ԿՈՂՄԱՆՍ ԿԵՅՎԷԻ Յակոբ պատուելի Պէյլերեան:
Ի ՄԵՏ ՆՈՐ ԳԻՒՂ ԵՒ Ի ՇՐՋԱԿԱՅՍ Տ. Կարապետ Բա-
հանայ Պէօճէկեան:

ՆԱՄԱԿ ԿԱՄ ՅՕԴՈՒԱԾ ՈՒՂԴԵԼԻ Է Հ Ե Տ Ե Ի Ե Ա Լ Հ Ա Ս Յ Է Ի Ի

Առ Խմբագիր Տնօրէն Միարանութիւն Արմաշու Չար-
խափան Սուրբ Աստուածածնի վանայ
Ի Տպարանն